

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าใยกล้วย กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับหัวข้อดังนี้

1. ทฤษฎี แนวคิดเชิงทฤษฎี และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 1.1 ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับหลักสูตร
 - 1.2 ทฤษฎีและแนวคิดเชิงทฤษฎีในการพัฒนาหลักสูตร
 - 1.3 แนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 1.4 แนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 1.5 แนวทางการดำเนินงานการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 1.6 สารสนเทศที่จำเป็นต่อการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 1.7 กระบวนการจัดทำหลักสูตร
 - 1.8 การนำหลักสูตรสถานศึกษาไปใช้
 - 1.9 แนวการจัดการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการ
2. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 และแนวการจัดการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้การงานอาชีพ และเทคโนโลยี
 - 2.1 หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544
 - 2.2 หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี
3. แนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
 - 3.1 ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
 - 3.2 ความสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
 - 3.3 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 4.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 4.2 ลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 4.3 ขอบเขตของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 4.4 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

- 4.5 กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 4.6 วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 4.7 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 5. หลักการออกแบบผลิตภัณฑ์
- 6. การออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าใยกล้วย
- 7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 7.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 7.2 งานวิจัยต่างประเทศ

1. ทฤษฎี แนวคิดเชิงทฤษฎี และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ในการศึกษาทฤษฎี แนวคิดเชิงทฤษฎี และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะผู้วิจัยได้ศึกษาจากบทความที่เกี่ยวข้อง เอกสาร และงานวิจัย ประมวลสรุปได้ดังนี้

1.1 ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับหลักสูตร

ความหมายของหลักสูตร

ความหมายของหลักสูตรมีตั้งแต่การให้ความหมายที่กว้างจนเหมือนจะครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างภายในโรงเรียนไปจนถึงการให้ความหมายของหลักสูตรที่แคบเฉพาะด้าน ได้มีนักหลักสูตร และนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ ดังเช่น

Taba (1962, p.454 อ้างอิงใน สุนีย์ ภูพันธ์, 2546, หน้า158) กล่าวว่า วิชา หลักสูตร คือ แผนการเรียนรู้อันประกอบด้วยจุดประสงค์ และจุดหมายเฉพาะ การเลือก และการจัดเนื้อหาวิธีการจัดการเรียนการสอนและการประเมินผล

Good (Good 1973, p.157 อ้างอิงใน สุนีย์ ภูพันธ์, 2546, หน้า 7) กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง

1. เนื้อหาที่จัดไว้ต้องเป็นระบบเพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาและเพื่อให้อำนาจหรือรับใบประกาศนียบัตรในหมวดวิชาสำคัญ เช่น หลักสูตรสังคมศึกษา หลักสูตรพลานามัย
2. คำโครงทั่วไปของเนื้อหาหรือสิ่งเฉพาะที่จะต้องสอนซึ่งโรงเรียนจัดให้แก่เด็ก เพื่อให้เด็กมีความรู้จนจบหรือได้รับใบประกาศนียบัตร เพื่อให้สามารถเข้าเรียนต่อทางอาชีพต่อไป
3. กลุ่มวิชาและประสบการณ์ที่กำหนดไว้ให้ผู้เรียนได้เรียนภายใต้การเปลี่ยนแปลง

ของสังคม ความก้าวหน้าทางวิชาการ ความต้องการของผู้เรียน หลังจากนั้นจึงกำหนดเนื้อหาและ
ประสบการณ์ตามวัตถุประสงค์ต่อไป

Saylor and Alexander (Saylor and Alexander, 1974 p.6 อ้างอิงใน สุณีย์ ภูพันธ์,
2546, หน้า 8) กล่าวว่า หลักสูตร คือ ความพยายามทั้งหมดที่โรงเรียนจัดทำ เพื่อก่อให้เกิดผลที่
โรงเรียนปรารถนาในตัวผู้เรียน ทั้งประสบการณ์ภายใน และภายนอกโรงเรียน

สังัด อุทรานันท์ (2537, หน้า 16) กล่าวว่า “ถึงแม้หลักสูตรจะมีความแตกต่างกันไปก็ตาม
นักปราชญ์ทางหลักสูตรก็ได้ยอมรับคำนิยามของหลักสูตร” ซึ่งกล่าวในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง
ดังต่อไปนี้

1. หลักสูตร คือ สิ่งที่สร้างในลักษณะของรายวิชาซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่ได้
จัดเรียงลำดับความยากง่าย หรือเป็นขั้นตอนอย่างดีแล้ว
2. หลักสูตร ประกอบด้วย ประสบการณ์ทางการเรียนซึ่งได้วางแผนไว้ล่วงหน้า
เพื่อมุ่งหวังจะให้ดำเนินเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการ
3. หลักสูตร เป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น สำหรับให้ประสบการณ์ทางการศึกษาแก่เด็กใน
โรงเรียน
4. หลักสูตร ประกอบด้วย ประสบการณ์ทั้งหมดของผู้เรียนซึ่งเขาได้ทำ ได้รับรู้และได้
ตอบสนองต่อการแนะนำของทางโรงเรียน

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539, หน้า 9) กล่าวว่า หลักสูตรมีความหมายตั้งแต่ที่เป็น
รูปธรรมจนถึงนามธรรมดังนี้

1. หลักสูตร คือ รายวิชาหรือเนื้อหาวิชาที่เรียน
2. หลักสูตร คือ แผนสำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้ หรือประสบการณ์ที่คาดหวังแก่นักเรียน
3. หลักสูตร คือ กิจกรรมทางการศึกษาที่จัดให้กับผู้เรียน
4. หลักสูตรคือ จุดหมายที่ผู้เรียนพึงบรรลุ
5. หลักสูตร คือ ประสบการณ์ทั้งปวงของผู้เรียนที่จัดโดยโรงเรียน กรอบของโปรแกรม
การศึกษา เช่น หลักสูตรมัธยมศึกษาหรือหลักสูตรประถมศึกษา เป็นต้น

กรมวิชาการ (2542, หน้า 2) หลักสูตร หมายถึง เอกสารแนวทางการจัดการศึกษาแต่
ระดับซึ่งประกอบด้วยกลุ่มวิชา ขอบข่ายเนื้อหา โครงสร้าง แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียน
การสอนและรวมถึงมวลประสบการณ์ต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดให้แก่แก่นักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน
เพื่อให้นักเรียนได้เกิดการเรียนรู้ ทักษะ และเจตคติที่ดี สามารถนำไปใช้พัฒนาชีวิตที่ดีได้
กาญจนา คุณารักษ์ (2543, หน้า 38) ได้กล่าวถึงหลักสูตรไว้ ดังนี้

หลักสูตร คือ โครงการหรือแผน หรือข้อกำหนด อันประกอบด้วย หลักการ จุดหมาย โครงสร้าง กิจกรรมและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการจัดการเรียนการสอนที่จะพัฒนาผู้เรียนให้เกิด ความรู้ความสามารถและประสบการณ์

จากความหมายของหลักสูตรที่กล่าวมาสรุปได้ว่า หลักสูตร หมายถึง เอกสารที่จัดทำ เพื่อใช้เป็นแนวทางจัดการศึกษา จัดกระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์ให้กับผู้เรียน ในแต่ละระดับ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มสาระการเรียนรู้ ขอบข่ายของเนื้อหาวิชา โครงสร้าง การจัดกิจกรรมการเรียน การสอนและรวมถึงมวลประสบการณ์ต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดให้แก่แก่นักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน โดยคาดหวังว่าผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามจุดมุ่งหมาย ที่หลักสูตร ระดับนั้น ๆ กำหนด

องค์ประกอบของหลักสูตร

องค์ประกอบของหลักสูตรมีผู้ให้แนวคิดไว้หลายลักษณะแตกต่างกันไป แต่ในหลักการ และสาระสำคัญแล้ว จะมีความสอดคล้องกัน ดังนี้คือ

Taba (1962, p.10 อ้างอิงในสุนีย์ ภูพันธ์, 2546, หน้า18) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของ หลักสูตร ได้แก่ วัตถุประสงค์ทั่วไป และวัตถุประสงค์เฉพาะวิชา เนื้อหาวิชาและจำนวนชั่วโมง สำหรับการสอนแต่ละวิชา กระบวนการเรียนการสอนหรือการนำหลักสูตรไปใช้และโครงการ ประเมินผลหลักสูตร

พศิน แดงจวง (2537, หน้า 1) กล่าวว่า หลักสูตรหรือสิ่งที่ต้องการจะเรียนรู้ น่าจะ ประกอบด้วยหลักการ วัตถุประสงค์ เนื้อหา หรือปัญหาที่จะเรียนรู้ กิจกรรม วิธีการเรียนหรือ การสอน สื่อ วัสดุ และเอกสารประกอบหลักสูตร วิธีการวัดผล และประเมินผล

กรมวิชาการ (2544, หน้า 31-37) ได้กำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรการศึกษา ขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 ประกอบด้วยหลักการ จุดหมาย โครงสร้าง การจัดหลักสูตร การจัด เวลาเรียน การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ สาระและมาตรฐานการเรียนการจัดการ เรียนรู้สื่อการเรียนรู้ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เกณฑ์การผ่านช่วงชั้นและการจบหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากข้อสรุปของนักการศึกษาในการกำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรข้างต้น สามารถ สรุปองค์ประกอบที่สำคัญของหลักสูตร ได้ดังนี้

1. จุดมุ่งหมาย ได้แก่ จุดหมายของหลักสูตร วัตถุประสงค์ของหลักสูตร วัตถุประสงค์ เฉพาะวิชา จุดประสงค์การเรียนการสอน
2. เนื้อหาและประสบการณ์ ซึ่งจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ เพื่อให้เกิดความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามจุดมุ่งหมาย

3. กิจกรรมการเรียนการสอน เป็นองค์ประกอบในกระบวนการจัดการเรียนการสอนควรมีลักษณะเป็นกระบวนการ
4. การนำหลักสูตรไปใช้ มุ่งไปที่การแปลงหลักสูตรไปสู่การเรียนการสอนในระดับโรงเรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะตามจุดมุ่งหมายที่หลักสูตรกำหนดไว้
5. การประเมินผล ประกอบด้วย การวัดผลและประเมินผล การเรียนการสอนและการประเมินผลหลักสูตร

1.2 ทฤษฎี และแนวคิดเชิงทฤษฎีในการพัฒนาหลักสูตร

1. รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของไทเลอร์ (Ralph W.Tyler, 1974, pp.10 -11 อ้างอิงใน สุนีย์ ภูพันธ์, 2546, หน้า 163-164)

ในการพัฒนาหลักสูตรไทเลอร์ (Ralph W.Tyler, 1974, pp.10 -11, อ้างอิงใน สุนีย์ ภูพันธ์, 2546, หน้า 163-164) ให้แนวคิดว่าต้องควรเริ่มพัฒนาปรับปรุงโดยเริ่มจาก (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2537, หน้า 11-16, สุนีย์ ภูพันธ์, 2546, หน้า 163-164)

1.1 การกำหนดจุดมุ่งหมาย ต้องอาศัยข้อมูลจากแหล่งต่างๆ จาก 3 แหล่งหลัก ได้แก่ แหล่งของสังคม ได้แก่ ค่านิยม ความเชื่อ และการปฏิบัติในการดำรงชีวิตในสังคม โครงสร้างที่สำคัญทางสังคม และความมุ่งหวังทางสังคม ชุมชน แหล่งเกี่ยวกับตัวผู้เรียน ได้แก่ ความต้องการ ความสนใจ ความสามารถและคุณลักษณะที่ประเทศชาติต้องการ แหล่งที่ 3 ได้แก่ คำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญสาขาวิชาการต่าง ๆ

1.2 การเลือกและจัดประสบการณ์การเรียน ต้องคำนึงว่าคาดหวังจะให้ผู้เรียนมีประสบการณ์เช่นไร โดยในการพิจารณาเลือกประสบการณ์ต้องคำนึงถึงว่า ผู้เรียนมีโอกาสฝึกพฤติกรรม มีกิจกรรมที่หลากหลาย เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกโดยคำนึงถึงให้ผู้เรียนพึงพอใจ

1.3 การประเมินผล เป็นการตรวจสอบว่า การจัดการเรียนการสอนได้บรรลุตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ สมควรจะมีการปรับปรุงในส่วนใดบ้างได้แก่ การกำหนดจุดประสงค์ที่วัดและพฤติกรรมที่ระบุไว้ในจุดประสงค์สอดคล้องกันหรือไม่ เครื่องมือที่ใช้วัดเหมาะสมหรือไม่ เครื่องมือมีคุณภาพด้านความเป็นปรนัย ความเชื่อมั่น ความเที่ยงตรงหรือไม่อย่างไร

2. รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของทาบา (Hilda Taba)

ในการพัฒนาหลักสูตรของทาบา (Hilda Taba, 1966, pp. 9-10) มีแนวคิดในการสร้างและพัฒนาหลักสูตรแบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอน ดังนี้ (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2537, หน้า 17-26, สุณีย์ ภูพันธ์, 2546, หน้า 167-168)

ขั้นที่ 1 ศึกษาวิเคราะห์ความต้องการ (Diagnosis of Needs) สัมภาษณ์ปัญหาความต้องการ และความจำเป็นต่าง ๆ ของสังคม และผู้เรียน

ขั้นที่ 2 กำหนดจุดมุ่งหมาย (Formulation of Objectives) กำหนดจุดประสงค์ให้ชัดเจนหลังจากที่ได้ศึกษาวิเคราะห์ความต้องการแล้ว

ขั้นที่ 3 เลือกเนื้อหาสาระ (Selection of Content) จุดมุ่งหมายที่กำหนดแล้วจะมีส่วนช่วยในการเลือกเนื้อหา สาระ ซึ่งนอกจากจะต้องให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ และความสามารถของผู้เรียนแล้ว ยังต้องมีความเชื่อถือได้ และมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ด้วย

ขั้นที่ 4 จัดรวบรวมเนื้อหาสาระ (Organization of Content) เนื้อหาสาระที่เลือกได้ ควรนำมาจัดลำดับโดยคำนึงถึงความต่อเนื่อง และความยากง่ายของเนื้อหา ภูมิภาค ความสามารถ และความสนใจของผู้เรียน

ขั้นที่ 5 คัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ (Selection of Learning Experiences) ครูผู้สอนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องคัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ให้สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา และจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

ขั้นที่ 6 จัดประสบการณ์การเรียนรู้ (Organization of Learning Experiences) ประสบการณ์การเรียนรู้ ควรจัดโดยคำนึงถึงเนื้อหาสาระและความต่อเนื่อง

ขั้นที่ 7 กำหนดสิ่งที่จะประเมินและวิธีการประเมินผล (Determination of What to Evaluate and of the Ways and Means of Doing it) เป็นการตัดสินใจว่าจะต้องประเมินอะไรเพื่อตรวจสอบผลว่าบรรลุตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ และกำหนดด้วยว่าจะใช้วิธีการประเมินผลอย่างไร

3. รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของเซลเลอร์และอเล็กซานเดอร์ (Galen L. Saylor and William M. Alexander)

เซลเลอร์และอเล็กซานเดอร์ (1974, P.7 อ้างอิงใน สุณีย์ ภูพันธ์, 2546, หน้า 169) ได้ศึกษาแนวคิดและรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของไทเลอร์ และทาบา และนำมาปรับขยายให้มีความสมบูรณ์

ยิ่งขึ้น เพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นรายบุคคลมากขึ้น โดยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้ (สุนีย์ ภูพันธ์, 2546, หน้า 169 -170)

ขั้นที่ 1 กำหนดเป้าหมาย จุดมุ่งหมาย และขอบเขต (Goals, Objectives and Domains) นักพัฒนาหลักสูตรต้องคำนึงถึง เป้าหมายและจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นสิ่งแรก ก่อนจะพิจารณาถึงขอบเขต

ขั้นที่ 2 การออกแบบหลักสูตร (Curriculum Design) ตัดสินใจเลือกและจัดเนื้อหาสาระ โดยให้สอดคล้องกับเป้าหมาย และจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ความต้องการของผู้เรียน และลักษณะทางสังคม

ขั้นที่ 3 การใช้หลักสูตร (Curriculum Implementation) หลังจากได้ตัดสินใจเลือกรูปแบบของหลักสูตร จะเป็นขั้นตอนการนำไปใช้ โดยผู้สอนต้องวางแผน และจัดทำแผนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ เลือกวิธีการสอน และวัสดุสื่อการสอนที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

ขั้นที่ 4 การประเมินผลหลักสูตร (Curriculum Evaluation) เป็นขั้นตอนสุดท้ายคือการตรวจสอบความสำเร็จของหลักสูตร ว่าสำเร็จตามเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่

4. รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของกู๊ดแล็คและริชเทอร์ (Goodlad and Richter)

กู๊ดแล็คและริชเทอร์ (Goodlad and Richter, 1974, P.8 อ้างอิงใน สุนีย์ ภูพันธ์, 2546, หน้า171) ได้เสนอแนะรูปแบบการสร้างหรือการพัฒนาหลักสูตรประกอบด้วยองค์ประกอบใหญ่ 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ส่วนเนื้อหาสาระที่ต้องปลูกฝังแก่ผู้เรียน

ส่วนที่ 2 ส่วนของพฤติกรรมที่ต้องปลูกฝังให้ผู้เรียน

5. รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของฟ็อกซ์ (Robert S.Fox)

ฟ็อกซ์ (Fox, S. Robert, 1975, p. 21 อ้างอิง ใน อุดม เขยกิจวงษ์, 2545, หน้า11)

เสนอรูปแบบการพัฒนาหลักสูตร ควรพิจารณาตามลำดับ ดังนี้

ขั้นที่ 1 พิจารณาค่านิยมต่าง ๆ ของสังคม และจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

ขั้นที่ 2 การคัดเลือกเนื้อหา

ขั้นที่ 3 การนำไปใช้ ประโยชน์ที่จะได้

สำหรับในประเทศไทย มีนักการศึกษาได้เสนอแนะรูปแบบการพัฒนาหลักสูตร
ประมวลได้ ดังนี้

1. รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรตามแนวคิดของชูศรี สุวรรณโชติ

ชูศรี สุวรรณโชติ (2544, หน้า 90) เสนอนแนะลำดับขั้นตอนในการพัฒนาหลักสูตร

ดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของสังคมและชุมชน

ขั้นที่ 2 วิเคราะห์ข้อมูลที่จำเป็น

ขั้นที่ 3 สสำรวจความต้องการและความจำเป็นของสังคมและชุมชน

ขั้นที่ 4 กำหนดวัตถุประสงค์

ขั้นที่ 5 เลือกเนื้อหาวิชา

ขั้นที่ 6 เลือกบุคลากรที่มีความชำนาญในเนื้อหานั้นมาร่วมจัดทำ

ขั้นที่ 7 จัดเรียงลำดับเนื้อหาความรู้

ขั้นที่ 8 สร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้ตรงกับเนื้อหาวิชาเพื่อการจัดการเรียน

การสอน

ขั้นที่ 9 กำหนดการประเมินผลให้ตรงกับวัตถุประสงค์

2. รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรตามแนวคิดของวิชัย ดิสสระ และสุนีย์ ภูพันธ์
วิชัย ดิสสระ (2535, หน้า 37-38) และสุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 174) ได้สรุป

แนวคิดของนักการพัฒนาหลักสูตร สรุปการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรสอดคล้องกันโดยแบ่งเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การกำหนดจุดหมายของหลักสูตร

ขั้นที่ 2 การจัดเนื้อหาของหลักสูตร

ขั้นที่ 3 การนำหลักสูตรไปใช้

ขั้นที่ 4 การประเมินผลหลักสูตร

ขั้นที่ 5 การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

3. รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรตามแนวคิดของบุญชม ศรีสะอาด

บุญชม ศรีสะอาด (2546, หน้า 73) สรุปหลักการของการพัฒนาหลักสูตร

โดยทั่วไป ดังนี้

3.1 ใช้พื้นฐานจากประวัติศาสตร์ ปรัชญาสังคมจิตวิทยาและวิชาความรู้ต่าง ๆ

3.2 พัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม

3.3 พัฒนาให้สอดคล้องกับระดับพัฒนาการ ความต้องการ และความสนใจ

ของผู้เรียน

3.4 พัฒนาให้สอดคล้องกับหลักการเรียนรู้

3.5 พิจารณาความเหมาะสมกับความยากง่าย ลำดับก่อนหลัง ความต่อเนื่อง และบูรณาการของประสบการณ์ต่าง ๆ

3.6 พัฒนาในทุกจุดอย่างประสานสัมพันธ์กัน ตามลำดับจากจุดประสงค์
สาระความรู้และประสบการณ์ กระบวนการเรียนการสอน และการประเมินผล

3.7 พิจารณาถึงความเป็นไปได้สูงในทางปฏิบัติ

3.8 พัฒนาอย่างเป็นระบบ

3.9 พัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง

3.10 มีการวิจัยติดตามผลอยู่ตลอดเวลา

3.11 ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ

3.12 อาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังของผู้เชี่ยวชาญและผู้ที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย

จากแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตร ของนักการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยเห็นว่า ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรของสุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 174) และวิชัย ดิสสระ (2535, หน้า 37-38) ครอบคลุมการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรการศึกษา ขั้นพื้นฐานมากที่สุด จึงนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าใยกล้วย กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี สำหรับนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในครั้งนี้ ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน

ขั้นที่ 1 การกำหนดจุดหมายของหลักสูตร

ขั้นที่ 2 การจัดเนื้อหาของหลักสูตร

ขั้นที่ 3 การนำหลักสูตรไปใช้

ขั้นที่ 4 การประเมินผลหลักสูตร

ขั้นที่ 5 การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

1. 3 แนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ในการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเกี่ยวข้องกับสถานศึกษา ซึ่งสถานศึกษา มีความสำคัญในการเกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตร ดังนี้

1.3.1 ความหมายของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติระบุถึงความหมายของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ในมาตรา 4 มีสาระสำคัญ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542, หน้า 2-3)

1. การศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคล และสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

2. การศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง การศึกษาก่อนระดับอุดมศึกษา
3. สถานศึกษา หมายถึง สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย โรงเรียน ศูนย์การเรียน วิทยาลัย สถาบัน มหาวิทยาลัย หน่วยงานการศึกษา หรือหน่วยงานอื่นของรัฐหรือของเอกชนที่มีอำนาจหน้าที่หรือมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา
4. สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง สถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อนำความหมายของคำทั้ง 4 คำมารวมกันแล้ว สรุปได้ว่า สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง สถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานประกอบด้วยการจัดการศึกษาในระดับก่อนระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่ไม่น้อยกว่าสิบสองปี โดยจัดในสถานศึกษา 3 ประเภท ได้แก่ สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย โรงเรียนหรือศูนย์การเรียน

1.3.2 ภารกิจของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีภารกิจสำคัญในการจัดการศึกษาของชาติ โดยสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดได้ว่า เป็นสถานศึกษาของชุมชน และเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชน ซึ่งกระจาย อยู่ทุกท้องถิ่นทั่วประเทศ มีภารกิจหน้าที่ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลากรของชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ให้เป็นผู้มีความรู้ มีความคิด มีทักษะในการทำงาน มีบุคลิก ลักษณะและพฤติกรรมที่พึงประสงค์และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ตลอดทั้งเป็นกำลังในการพัฒนา ท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าโดยลำดับ กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดภารกิจหรือหน้าที่ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานว่า ภารกิจของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ภารกิจโดยตรงและภารกิจที่สนับสนุนการดำเนินงานของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้ (วุฒิ สุวรรณรังสี, 2541, หน้า 21-22)

กระทรวงศึกษาธิการ (2546, หน้า 30-73) ได้กำหนดขอบข่ายและภารกิจการบริหาร และจัดการศึกษา ในฐานะสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหน่วยงานทางราชการที่เป็นนิติบุคคล โดยแบ่งการปฏิบัติงานในภารกิจหรือหน้าที่ ออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

ด้านที่ 1 การบริหารวิชาการ โดยมีขอบข่าย/ภารกิจในการพัฒนาหลักสูตร สถานศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การวัดผล ประเมินผลและการเทียบโอนผลการเรียน การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การนิเทศการศึกษา การแนะแนวการศึกษา การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน การประสานความร่วมมือในการพัฒนางานวิชาการกับสถานศึกษาอื่น และการส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงานและสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

ด้านที่ 2 การบริหารงบประมาณ โดยมีขอบข่าย/ภารกิจในการจัดทำและเสนอขอ งบประมาณ การจัดสรรงบประมาณ การตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผล และรายงานผลการใช้เงินและ ผลการดำเนินงาน การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา การบริหารการเงิน การบริหาร บัญชี และการบริหารพัสดุและสินทรัพย์

ด้านที่ 3 การบริหารงานบุคลากร โดยมีขอบข่าย/ภารกิจในการวางแผนอัตรากำลัง และกำหนดตำแหน่ง การสรรหาและการบรรจุแต่งตั้ง การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติ ราชการ วินัยและการรักษาวินัย และการออกจากราชการ

ด้านที่ 4 การบริหารทั่วไป โดยมีขอบข่าย/ภารกิจในการดำเนินงานธุรการ งาน เลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การพัฒนาระบบและเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ การประสานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา การจัดระบบการบริหารและพัฒนางานองค์กร งานเทคโนโลยี สารสนเทศ การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากร และบริหารทั่วไป การดูแล อาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม การจัดทำสำมะโนผู้เรียน การรับนักเรียน การส่งเสริมและ ประสานงานการจัดการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา การส่งเสริมงานกิจการนักเรียน การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา การส่งเสริมสนับสนุนและ ประสานงานการจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัด การศึกษา งานประสานราชการกับเขตพื้นที่การศึกษาและหน่วยงานอื่น การจัดระบบการควบคุม ภายในหน่วยงาน งานบริการสาธารณะ และงานที่ไม่ได้ระบุไว้ในงานอื่น

จากขอบข่าย/ภารกิจของสถานศึกษาจะเห็นว่า การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาเป็น ภารกิจในงานวิชาการ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ (2546, หน้า 34) กำหนดแนวปฏิบัติให้สถานศึกษา ไว้ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์เอกสารหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 สาระแกนกลางของ กระทรวงศึกษาธิการ ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความต้องการของสังคม ชุมชน และท้องถิ่น

2. วิเคราะห์สภาพแวดล้อมและประเมินสถานภาพสถานศึกษา เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย คุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายรวมทั้งกรรมการ สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

3. จัดทำโครงสร้างหลักสูตรและสาระต่าง ๆ ที่กำหนดให้มีในหลักสูตรสถานศึกษาที่ สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ เป้าหมายและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยพยายามบูรณาการเนื้อหาสาระ ทั้งในกลุ่มสาระการเรียนรู้เดียวกัน และระหว่างกลุ่มสาระการเรียนรู้ตามความเหมาะสม

4. นำหลักสูตรไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน และบริหารจัดการการใช้หลักสูตรให้เหมาะสม
5. นิเทศการใช้หลักสูตร
6. ติดตามและประเมินผลการใช้หลักสูตร
7. ปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรตามความเหมาะสม

จากความสำคัญของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและขอบข่าย/ภารกิจของสถานศึกษา จะเห็นได้ว่า สถานศึกษามีภารกิจโดยตรงในการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่ง ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539, หน้า 11) และสุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 17) ให้ความสำคัญของ หลักสูตรว่า เปรียบเสมือนหัวใจสำคัญของสถานศึกษา หรือทางเสื่อที่จะคอยกำหนดทิศทางให้การ เรียนการสอนเป็นไปตามความมุ่งหมายของการศึกษา และที่สำคัญคือ หลักสูตรเป็นเครื่องชี้แนวทาง ในการจัดความรู้และประสบการณ์แก่ผู้เรียน ถ้าประเทศใดมีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัยและมี ประสิทธิภาพคนในประเทศนั้นก็ย่อมมีความรู้ มีคุณภาพ และศักยภาพในการพัฒนาประเทศได้ อย่างเต็มที่

1. 3.3 ลักษณะสำคัญของการพัฒนา

ลักษณะสำคัญที่แสดงถึงการพัฒนา สนธยา พลศรี (2545, หน้า 5-7) ได้ เสนอแนะไว้ดังนี้

1. เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เช่น คุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือให้มีความเหมาะสม อันเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน
2. มีลักษณะเป็นกระบวนการ (Process) คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตามลำดับขั้นตอนและต่อเนื่อง ในแต่ละขั้นตอนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นลำดับ ไม่สามารถ ข้ามขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งได้
3. ภาวะเป็นพลวัต (Dynamic) คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาไม่ หยุดนิ่ง แต่การเปลี่ยนแปลงจะเป็นแบบรวดเร็วหรือช้า ๆ ปริมาณมากหรือน้อยก็ได้
4. เป็นแผนและโครงการ คือ เกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าว่าจะ เปลี่ยนแปลงใคร ด้านใด ด้วยวิธีการใด เมื่อไร ใช้งบประมาณเท่าใด ใครเป็นผู้รับผิดชอบ
5. เป็นวิธีการ คือ ต้องมีกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมาย
6. เป็นปฏิบัติการ คือ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ไม่เป็นเพียงแนวคิด หรือเป็นเพียง รายละเอียดของแผนและโครงการเท่านั้น

7. เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ คือ ต้องเกิดจากการกระทำของบุคคลเท่านั้น
8. ผลที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสมหรือพึงพอใจ คือ ทำให้บุคคลหรือสังคมมีความสุขเพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์
9. มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด คือ สามารถบอกได้ว่าลักษณะที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนั้น เกิดการพัฒนาขึ้นหรือไม่
10. สามารถเปลี่ยนแปลงได้ คือ คือ รูปแบบ กระบวนการ และวิธีการพัฒนา อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา

จากลักษณะของการพัฒนา สรุปได้ว่า ลักษณะที่แสดงว่าโรงเรียนมีการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ มีลักษณะ 10 ประการ ได้แก่ มีการเปลี่ยนแปลงคุณภาพ ปริมาณ สิ่งแวดล้อม เป็นกระบวนการ พลวัต มีแผนและโครงการ วิธีการ มีการปฏิบัติการ เป็นการกระทำของบุคคล มีความเหมาะสม มีเกณฑ์ชี้วัด และเปลี่ยนแปลงได้

1.4 แนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรการขั้นพื้นฐาน

ในการพัฒนาหลักสูตร มีนักการศึกษา นักวิชาการให้แนวคิดไว้ดังนี้

ขั้นที่ 1 การกำหนดจุดหมายของหลักสูตร

สูนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า185-186) เสนอแนะว่า ในการพัฒนาจุดหมายของหลักสูตร ต้องคำนึงสิ่งต่อไปนี้

1. จุดหมายนั้นตั้งอยู่บนรากฐานทางปรัชญา จิตวิทยา สังคมวิทยา และธรรมชาติของความรู้ ความจริง และสามารถนำไปปฏิบัติได้
2. จุดหมายสอดคล้องกับความต้องการของสังคม มุ่งให้เด็กเห็นประโยชน์ของส่วนรวม ในฐานะเป็นพลเมืองดีของชาติ
3. สอดคล้องกับความต้องการของเด็ก ส่งเสริมให้กล้าแสดงออก และส่งเสริมพัฒนาการของเด็กทุกด้าน
4. มุ่งสร้างค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม ที่ควรสรรสร้างให้มีความเจริญก้าวหน้า
5. เน้นให้เป็นคนคิดเป็น สุนใจ กระตือรือร้น มีอาชีพตามถนัด

6. ช่วยให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการศึกษามากที่สุด
 7. จุดมุ่งหมายต้องมีความชัดเจน มีความต่อเนื่องไม่ขัดแย้งกัน
 8. จุดมุ่งหมายต้องยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป
- ขั้นที่ 2 การจัดเนื้อหาของหลักสูตร

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539, หน้า 82-83) เสนอแนะว่า เนื้อหาของหลักสูตรต้องมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ มีความถูกต้องทันสมัย มีความน่าสนใจ เป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ สอดคล้องกับจุดประสงค์ เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อผู้เรียน และเป็นสิ่งที่สามารถจัดให้ผู้เรียนเรียนได้

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 200-201) เสนอแนะว่า หลักเกณฑ์ในการพัฒนาเนื้อหาวิชา ทั้งในระดับหลักสูตร ระดับชั้นเรียน และระดับรายวิชา ควรมีหลักคือ มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ มีประโยชน์ มีความสอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคม มีความครอบคลุมจุดประสงค์พุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย มีความทันสมัย มีความน่าสนใจ เป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ และสามารถจัดให้ผู้เรียนได้

สรุปได้ว่า ในการพัฒนาหลักสูตรด้านการจัดเนื้อหาของหลักสูตร ต้องยึดความทันสมัย ความมีประโยชน์และสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนให้ครอบคลุมด้านความรู้ เจตคติ และการปฏิบัติ และสามารถนำไปจัดกิจกรรมและประสบการณ์การเรียนรู้แก่ผู้เรียนได้

ขั้นที่ 3 การนำหลักสูตรไปใช้

สุมิตร คุณานุกร (2520, หน้า 130-132) ได้เสนอแนะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปใช้ประกอบด้วย 3 กิจกรรมคือ

- 1) การแปลงหลักสูตรไปสู่การสอน คือ การตีความหมาย กำหนดรายละเอียด
- 2) การจัดปัจจัยและสภาพต่าง ๆ ภายในโรงเรียนให้เหมาะสมกับสภาพจริง
- 3) การสอน ครูเป็นผู้นำไปใช้ โดยมีผู้บริหารคอยให้ความสะดวกและคำแนะนำ

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 224-225) ได้เสนอแนะหลักการสำคัญในการนำหลักสูตรไปใช้ต้องเริ่มจาก มีการวางแผนและการเตรียมการ จัดอบรมครูที่จะนำหลักสูตรไปใช้ คำนี้ถึงปัจจัยเสริม เช่น งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ เอกสารหลักสูตร ต้องมีการติดตามและประเมินผลเป็นระยะ ๆ

สรุปได้ว่า การนำหลักสูตรไปใช้นั้น ครูผู้สอนต้องเตรียมการในการใช้หลักสูตร (การจัดครู วัสดุ ทำกำหนดการสอน) ดำเนินการใช้หลักสูตร (จัดทำแผนการสอน คู่มือครู) และติดตามและประเมินผลการใช้หลักสูตร (การนิเทศ การติดตาม เสนอแนะข้อบกพร่อง)

ขั้นที่ 4 การประเมินผลหลักสูตร

จากการประมวลแนวปฏิบัติของคณะผู้วิจัยในการดำเนินงานด้านการประเมินหลักสูตร ประกอบด้วย มีจุดประสงค์ที่แน่นอน มีเครื่องมือวัดหลาย ๆ ชนิด โดยมีการกำหนดเกณฑ์ที่เป็นที่ยอมรับ มีขอบเขตการประเมินชัดเจน เก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลตามความเป็นจริง

ขั้นที่ 5 การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

จากการประมวลแนวปฏิบัติของคณะผู้วิจัยในการดำเนินงานด้านการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร จะต้องมีการวางแผนและจุดประสงค์ที่แน่นอน ต้องมีการกระทำอยู่ตลอดเวลา มีความต่อเนื่องกัน หาวิธีการที่เหมาะสม เพื่อให้มีความเหมาะสม หรือมีคุณภาพดีขึ้น

1.5 แนวทางการดำเนินงานการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งและจัดให้มีโครงการปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน โดยมีหลักการดำเนินงานที่สำคัญคือ การระดมสรรพกำลังจากฝ่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรให้มีความหลากหลายและสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในแต่ละจังหวัดและภูมิภาค ความสำเร็จของการปฏิรูปหลักสูตร และกระบวนการเรียนการสอนประการสำคัญคือ การเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการจัดการเรียนการสอนของครู ในโรงเรียน ในห้องเรียน การให้ความสำคัญกับผู้เรียน การใช้สื่อ การเรียนการสอนและนวัตกรรมต่างๆ มีการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกันและกันในแต่ละระดับการศึกษาและหน่วยงานต้นสังกัด ในส่วนกลางจะต้องมอบอำนาจ และกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปให้หน่วยปฏิบัติ สามารถจัดทำแผนยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานได้อย่างคล่องตัว เพื่อให้สามารถจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพตามมาตรฐานสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมในแต่ละจังหวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยจัดให้มีกลไกในการประสานงานการจัดการศึกษาในรูปของคณะบุคคล ในแต่ละระดับอย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ทั้งระดับชาติลงไปถึงระดับสถานศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, หน้า 1)

การปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนมีความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ในการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีประสิทธิภาพจะต้องมีการบริหาร และการจัดการที่ดี มีคุณภาพ ซึ่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้กล่าวถึง การ

บริหารจัดการไว้ในหมวด 5 เรื่องการบริหารและการจัดการศึกษา โดยเฉพาะหมวด 39 กล่าวไว้ว่า ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาทั้งด้าน วิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ไปยังคณะกรรมการ และสำนักงานการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง ฉะนั้น ในการที่จะดำเนินงานการจัดทำ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานต้องอาศัยผู้ที่เกี่ยวข้องได้แก่ ผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้เรียน ผู้ปกครอง ประชาชน ชุมชน คณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ

กระทรวงศึกษาธิการจึงมีคำสั่งที่ วก 1166/2544 เรื่องให้ใช้หลักสูตรการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสอดคล้องกับสภาพความ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ เป็นการสร้างกลยุทธ์ ใหม่ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ให้สามารถตอบสนองความต้องการของบุคคล สังคมไทย ผู้เรียนมีศักยภาพในการแข่งขันและร่วมมืออย่างสร้างสรรค์ในสังคมโลก เป็นไปตามเจตนารมณ์ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 โดยมีเงื่อนไขและเวลาการใช้หลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ดังนี้

ปีการศึกษา 2546 ให้ใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และ 4

ปีการศึกษา 2547 ให้ใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในชั้น ประถมศึกษาปีที่ 2 และ 5 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และ 5

ปีการศึกษา 2548 ให้ใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ทุกชั้นเรียน

ทั้งนี้ให้เริ่มใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในโรงเรียนนำร่อง และ โรงเรียนเครือข่าย ที่กระทรวงศึกษาประกาศรายชื่อ ในชั้นเรียนที่เป็นไปตามลำดับข้างต้นตั้งแต่ปี การศึกษา 2545 เป็นต้นไป

จากคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการสรุปได้ว่า โรงเรียนทุกโรงเรียนต้องดำเนินการจัดทำ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แล้วเสร็จภายในปีการศึกษา 2545

สำหรับขั้นตอนในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษานั้น กรมวิชาการเสนอขั้นตอนการ ดำเนินงาน 3 ขั้นตอน ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2544, หน้า 4 - 23)

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมความพร้อมของสถานศึกษา

ขั้นตอนที่ 2 การดำเนินการจัดทำสาระของหลักสูตรของสถานศึกษา ประกอบด้วย จัดทำสาระของหลักสูตรของสถานศึกษา วางแผนบริหารจัดการหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ปฏิบัติการบริหารจัดการหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน บริหารจัดการให้เป็นไปตามที่กำหนดในแผน

ขั้นตอนที่ 3 การกำกับ ติดตาม ประเมินผลและรายงาน ประกอบด้วย การนิเทศ กำกับ ติดตามและประเมินผล การสรุปผลการดำเนินการบริหารจัดการหลักสูตรของสถานศึกษา การปรับปรุงและพัฒนากระบวนการบริหารจัดการหลักสูตร

นอกจากนี้ ชมรมกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน (2545, หน้า ข) กล่าวถึงกระบวนการในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ดังต่อไปนี้

1. การกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมายและสภาพความสำเร็จของการจัดการศึกษา
 2. จัดทำโครงสร้างหลักสูตรของสถานศึกษาตามจุดมุ่งหมายของแผนการเรียน นโยบายของสถานศึกษา และความต้องการของชุมชน
 3. กำหนดสาระการเรียนรู้ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังในรายวิชาพื้นฐาน และรายวิชาเพิ่มเติมเป็นรายปีหรือรายภาค
 4. วางแผนการเรียนรู้ ออกแบบแผนการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ในหลักสูตร
 5. จัดทำหลักสูตรกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และออกแบบกิจกรรมการพัฒนาอย่างหลากหลาย สนองตอบความถนัดและความสนใจของผู้เรียนแต่ละคน
 6. กำหนดรูปแบบ วิธีการ หลักเกณฑ์การตัดสินผลการเรียนรู้ เอกสาร หลักฐาน การศึกษาที่สำคัญและจำเป็น
 7. จัดทำโครงสร้างและมาตรฐานการทำงานภายในสถานศึกษา เพื่อพัฒนาระบบส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างเต็มศักยภาพ พร้อมทั้งกำหนดหลักเกณฑ์ระบบ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา
 8. จัดทำหลักสูตรสถานศึกษา พร้อมทั้งกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาที่ครอบคลุมสาระการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ และผลการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับสภาพผู้เรียน สถานศึกษาและท้องถิ่นและสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานของหลักสูตรแกนกลาง
- จากขั้นตอนในการจัดทำหลักสูตร การพัฒนาหลักสูตรนั้นเป็นขั้นตอนหลังจากการจัดทำหลักสูตรเสร็จ และเมื่อครูนำหลักสูตรไปประยุกต์ใช้นั้นครูได้พัฒนาสิ่งใดบ้าง

1.6. สารสนเทศที่จำเป็นต่อการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ในการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น สถานศึกษาจำเป็นต้องมีข้อมูล และสารสนเทศ ตามกรอบดังนี้ (กรมวิชาการ, 2544, หน้า 24 – 37)

1. สารสนเทศพื้นฐานของสถานศึกษา ประกอบด้วย
 - 1.1 ข้อมูลทั่วไปของสถานศึกษา
 - 1.2 สภาพการบริหารและการจัดการตามโครงสร้างการบริหารและภารกิจ
 - 1.3 ศักยภาพของสถานศึกษา
 - 1.4 ความต้องการของสถานศึกษา
 - 1.5 แนวโน้มการพัฒนาท้องถิ่น
 - 1.6 แนวทางการจัดการศึกษา
 - 1.7 การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษา/คณะกรรมการนักเรียน
2. สารสนเทศเกี่ยวกับผู้เรียน ประกอบด้วย
 - 2.1 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน
 - 2.2 คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน
 - 2.3 ผลงานและการแสดงออกของผู้เรียน
3. สารสนเทศเพื่อการบริหารงานวิชาการ ประกอบด้วย
 - 3.1 หลักสูตรและการเรียนการสอน
 - 3.2 การวัดและการประเมินผลการเรียน
 - 3.3 การพัฒนากิจกรรมแนะแนว
 - 3.4 การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน
4. สารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการ ประกอบด้วย
 - 4.1 สภาพและบรรยากาศการเรียนรู้
 - 4.2 ทรัพยากรและสิ่งอำนวยความสะดวก
 - 4.3 การพัฒนาบุคลากร
 - 4.4 ความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครองและชุมชน
5. สารสนเทศเพื่อการรายงาน ประกอบด้วย
 - 5.1 คุณภาพของผู้เรียน
 - 5.2 คุณภาพด้านการจัดการเรียนการสอน
 - 5.3 คุณภาพด้านการบริหารจัดการ
 - 5.4 ความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชน

สรุปได้ว่า ข้อมูลสารสนเทศที่จำเป็นต่อการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนมีการจัดเก็บอยู่แล้วซึ่งโรงเรียนส่วนใหญ่จะแยกตามงานได้แก่ งานวิชาการ งานธุรการ งานปกครอง งานกิจการนักเรียน งานบริหาร และงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสารสนเทศที่จำเป็นต่อการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานจะต้องสอดคล้องกับกรอบหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานและมาตรฐานการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา

1.7 กระบวนการจัดทำหลักสูตร

สำนักนิเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2545, หน้า 32-43) ได้เสนอแนะแนวการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาไว้ดังนี้

1. การกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ และเป้าหมาย
2. การจัดทำโครงสร้างหลักสูตรสถานศึกษา
3. การจัดทำสาระของหลักสูตร
4. การออกแบบการเรียนรู้
5. การออกแบบกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน
6. กำหนดรูปแบบ วิธีการ เกณฑ์การตัดสิน เอกสารหลักสูตรการศึกษา
7. พัฒนาระบบการส่งเสริม สนับสนุน
8. การบริหารจัดการหลักสูตร

อุทุมพร จามรมาน (2545, หน้า 10-39) ได้สรุปถึงการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ตามลำดับ ดังนี้

1. จัดทำโครงสร้างเวลา
2. พิจารณาเนื้อหาหลักกับมาตรฐานการเรียนรู้
3. กำหนดเวลาสอนให้เหมาะสมกับสาระหลักและจำนวนมาตรฐานการเรียนรู้
4. จัดทำเนื้อหารายสัปดาห์ที่จะสอนในเวลา 1 ปี
5. เขียนแผนการสอนรายปี/รายภาค
6. จัดทำแผนการสอนรายครั้ง
7. ทำสื่อการสอน
8. สร้างเครื่องมือวัดผลการเรียนรู้
9. ประเมินผลรายปี/ภาค
10. ทำการสอนจริง
11. ปรับปรุงแผนการสอนรายครั้งและรายปี

สรุปได้ว่า ในการจัดทำหลักสูตรนั้น มีกระบวนการทำสอดคล้องกัน จะแตกต่างกันในรายละเอียดของการดำเนินงาน โดยส่วนใหญ่จะดำเนินการตามลำดับ คือ เริ่มจากการกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ และเป้าหมาย การจัดทำโครงสร้างหลักสูตรสถานศึกษา จัดทำสาระของหลักสูตร การออกแบบการเรียนรู้ ออกแบบกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน กำหนดรูปแบบ วิธีการเกณฑ์การตัดสิน เอกสารหลักฐานการศึกษา พัฒนาระบบการส่งเสริมสนับสนุน และการบริหารจัดการหลักสูตร

1.8 การนำหลักสูตรสถานศึกษาไปใช้

ในการนำหลักสูตรสถานศึกษาไปใช้นั้น กรมวิชาการ (2546, หน้า 25-34) เสนอแนะว่า การบริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษาจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกระดับทุกฝ่าย ต้องมีความรู้ ความเข้าใจ รวมทั้งรับทราบบทบาท ภารกิจ หน้าที่ ตลอดจนแนวทางการปฏิบัติที่จะช่วยส่งเสริม สนับสนุนการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรการศึกษาไปใช้ในสถานศึกษามีบทบาทหน้าที่ดังนี้

1. ผู้บริหารสถานศึกษา มีหน้าที่จัดทำแผนพัฒนาสถานศึกษา เป็นผู้นำในการจัดทำหลักสูตร ประชาสัมพันธ์สนับสนุนการจัดสภาพแวดล้อม จัดให้มีการนิเทศ กำกับ ติดตามและประเมินผลอย่างเป็นระบบ
2. ครูผู้สอน วางแผนสร้างหน่วยการเรียนรู้ กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ จัดทำแผนการเรียนรู้ จัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน จัดการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ จัดทำวิจัยในชั้นเรียน และจัดทำข้อมูลผู้เรียน
3. ผู้เรียน มีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการเรียนรู้ และการประเมินตนเอง
4. ผู้ปกครอง กำหนดแผนการเรียนรู้ของผู้เรียนร่วมกับครู และผู้เรียน และมีส่วนร่วมในการกำหนดสาระของหลักสูตร แผนพัฒนาสถานศึกษา หรือธรรมนูญโรงเรียน ส่งเสริม สนับสนุนกิจกรรมสถานศึกษา
5. ประชาชน มีส่วนร่วมในการกำหนดสาระของหลักสูตร แผนพัฒนาสถานศึกษา หรือธรรมนูญโรงเรียน ส่งเสริม สนับสนุน และประเมินผลการใช้หลักสูตร
6. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย แผนพัฒนาการศึกษา ให้ความเห็นชอบในกำหนดสาระของหลักสูตร แผนพัฒนาสถานศึกษา หรือธรรมนูญโรงเรียน ส่งเสริม สนับสนุน

ถึงแม้ว่าในการนำหลักสูตรสถานศึกษาไปใช้จะมีบุคคลที่เกี่ยวข้องมากมาย แต่บุคคลที่มีบทบาทโดยตรง และมาก ก็คือ ผู้บริหาร และครูผู้สอน

1.9 แนวการจัดการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการ

ความหมายการจัดการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการ

สุวิทย์ มูลคำ (2546, หน้า 101) กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนได้เรียน “วิธีเรียนรู้” อย่างเป็นขั้นตอน หรือเป็นกระบวนการ โดยให้ผู้เรียนเป็นผู้คิด ผู้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ผู้สอนเป็นผู้กำกับควบคุมให้ผู้เรียนมีการปฏิบัติ ผีกฝนจนเกิดทักษะ สามารถปฏิบัติตามขั้นตอนได้ และรับรู้ขั้นตอนทั้งหมด จนสามารถนำไปใช้ได้อย่างอัตโนมัติและนำไปใช้ได้จริงในสถานการณ์ต่าง ๆ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อฝึกให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ “วิธีการเรียนรู้” อย่างเป็นขั้นตอนและเป็นกระบวนการโดยลงมือปฏิบัติกิจกรรมตามขั้นตอนต่าง ๆ
2. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำวิธีการหรือกระบวนการที่ได้เรียนรู้ไปใช้ได้จริงในวิถีชีวิตประจำวัน

รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการ

กระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ กรมสามัญศึกษาและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ได้สนับสนุนให้มีการพิจารณานำกระบวนการเรียนรู้แบบต่าง ๆ ไปใช้ในการเรียนการสอน โดยเสนอแนะกระบวนการที่ผู้สอนควรใช้ 13 กระบวนการด้วยกัน ดังนี้

1. ทักษะกระบวนการ (9 ขั้น)
2. กระบวนการสร้างความคิดรวบยอด
3. กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ
4. กระบวนการแก้ปัญหา
5. กระบวนการสร้างความตระหนัก
6. กระบวนการปฏิบัติ
7. กระบวนการคณิตศาสตร์
8. กระบวนการเรียนภาษา
9. กระบวนการกลุ่ม
10. กระบวนการสร้างเจตคติ

11. กระบวนการสร้างค่านิยม
12. กระบวนการเรียนรู้ความเข้าใจ
13. กระบวนการสืบสวนสอบสวน

การนำกระบวนการเรียนรู้ไปใช้

กระบวนการต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น เป็นขั้นตอนที่นำผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ไปสู่เป้าหมายหรือจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังนั้นผู้สอนจะเลือกใช้กระบวนการใด นำผู้เรียนไปสู่จุดประสงค์การเรียนรู้ก็ย่อมขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์จุดประสงค์นั้น เป็นภาระงานที่เริ่มสอนตั้งแต่ทำให้ผู้เรียนเกิดความตระหนัก จัดกระบวนการทำงานให้ผู้เรียนเป็นลำดับขั้นตอน จนกระทั่งได้ชิ้นงานออกมาหรือเป็นผลงานที่ปรากฏอย่างมีประสิทธิภาพก็จะเป็นการใช้ “ทักษะกระบวนการ” แต่ถ้าไม่ได้ เริ่มตั้งแต่ต้นเป็นเพียงเน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้เพียงส่วนใดส่วนหนึ่งก็จะเป็นกระบวนการอื่น ๆ เช่น กระบวนการสร้างความตระหนัก กระบวนการสร้างความคิดรวบยอด กระบวนการสร้างค่านิยม

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า “ทักษะกระบวนการ” เป็นกระบวนการหลักหรือกระบวนการแม่บทของกระบวนการอื่น ๆ เพราะเมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่า กระบวนการอื่น ๆ จะมีขั้นตอนย่อยเป็นตัวร่วมของทักษะกระบวนการ

ขั้นตอนของการจัดการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2546, อ้างอิงใน กัลยา แต่งช้าและคณะ, 2549) ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการแบบต่าง ๆ โดยคณะผู้ศึกษาค้นคว้าได้นำมาใช้ 5 แบบ จึงขอเสนอการจัดการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการ 5 แบบ ดังนี้

1. กระบวนการแก้ปัญหา

เป็นกระบวนการที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เกิดความคิด หาวิธีการแก้ปัญหาต่าง ๆ มีขั้นตอนดังนี้

1.1 สังเกต

ให้นักเรียนได้ศึกษาข้อมูล รับรู้และทำความเข้าใจในปัญหาจนสามารถสรุปและตระหนักถึงปัญหานั้น ๆ

1.2 วิเคราะห์

ให้ผู้เรียนได้อภิปราย หรือแสดงความคิดเห็น เพื่อแยกแยะประเด็นปัญหาสภาพสาเหตุและลำดับความสำคัญของปัญหา

1.3 สร้างทางเลือก

เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสวงหาทางเลือกในการแก้ปัญหาอย่างหลากหลาย ซึ่งอาจมีการทดลอง ค้นคว้า ตรวจสอบ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบกรณีที่ให้นักเรียนทำกิจกรรมกลุ่ม การมี การกำหนดหน้าที่ในการทำงาน

1.4 เก็บข้อมูลประเมินทางเลือก

ผู้เรียนได้ปฏิบัติตามแผนและบันทึกการปฏิบัติงาน เพื่อรายงานและตรวจสอบ ความถูกต้องของทางเลือก

1.5 สรุป

เป็นการสังเคราะห์ความรู้ด้วยตนเอง อาจจัดทำในรูปของรายงาน

2. กระบวนการผลิต

เป็นกระบวนการที่มุ่งให้ผู้เรียนปฏิบัติจนเกิดทักษะ มีขั้นตอนดังนี้

2.1 สังเกตรับรู้

ให้ผู้เรียนได้เห็นตัวอย่างหลากหลายจนเกิดความเข้าใจและสรุปความคิด รวบรวม

2.2 ทำตามแบบ

ทำตามตัวอย่างที่แสดงให้เห็นทีละขั้นตอนจากขั้นพื้นฐานไปสู่งานที่ซับซ้อน

2.3 ทำเองโดยไม่มีแบบ

เป็นการให้ฝึกปฏิบัติชนิดครบถ้วนกระบวนการทำงาน ตั้งแต่ต้นจนจบด้วย ตนเอง

2.4 ฝึกให้ชำนาญ

ให้ปฏิบัติด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ หรือทำได้โดยอัตโนมัติ ซึ่งอาจ เป็นงานชิ้นเดิมหรืองานที่คิดชิ้นใหม่

3. กระบวนการกลุ่ม

เป็นกระบวนการมุ่งให้ผู้เรียนทำงานร่วมกัน โดยเน้นกิจกรรมดังนี้

3.1 มีผู้นำ ซึ่งอาจผลัดเปลี่ยนกันเป็น

3.2 วางแผนกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการทำงาน

3.3 เสนอและรับฟังความคิดเห็นจากสมาชิกทุกคนบนพื้นฐานของเหตุผล

3.4 แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ เมื่อมีการปฏิบัติ

3.5 ติดตามผลการปฏิบัติและปรับปรุง

3.6 ประเมินผลรวมและชื่นชมในผลงานของคณะ

4. กระบวนการสร้างเจตคติ

มีแทรกได้กับทุกเนื้อหา เน้นความรู้สึกที่ดีต่อสิ่งที่เรียนอาจเป็นความคิด หลักการ การกระทำเหตุการณ์ สถานการณ์ เป็นต้น มีขั้นตอนดังนี้

4.1 สังเกต

พิจารณาข้อมูล เหตุการณ์ การกระทำที่เกี่ยวข้องกับการมีเจตคติที่ดีและเจตคติที่ไม่ดี

4.2 วิเคราะห์

พิจารณาผลที่จะเกิดขึ้นตามมา แยกเป็นการกระทำที่เหมาะสมได้ผลที่น่าพอใจ และการกระทำที่ไม่เหมาะสมได้ผลตามที่ไม่น่าพอใจ

4.3 สรุป

รวบรวมข้อมูลเป็นหลักการ แนวคิด แนวปฏิบัติด้วยเหตุผลของความพอใจ

5. กระบวนการเรียนรู้ความเข้าใจ

ใช้กับการเรียนเนื้อหาเชิงความรู้ตามความจริง มีขั้นตอนดังนี้

5.1 สังเกต ตระหนัก

พิจารณาข้อมูล สาระความรู้ เพื่อสร้างความคิดรวบยอด กระตุ้นให้ตั้งคำถาม ตั้งข้อสังเกต สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อทำความเข้าใจสิ่งที่ต้องการเรียนรู้และกำหนดเป็นวัตถุประสงค์เป็นแนวทางที่แสวงหาคำตอบต่อไปนี้

5.2 วางแผนปฏิบัติ

นำวัตถุประสงค์ หรือคำถามที่ทุกคนสนใจจะหาคำตอบมาวางแผนเพื่อกำหนดแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม

5.3 ลงมือปฏิบัติ

กำหนดให้สมาชิกในกลุ่มย่อย ๆ ได้แสวงหาคำตอบจากแหล่งความรู้ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ค้นคว้า สัมภาษณ์ ศึกษาเอกสารสถานที่ หาข้อมูลจากองค์กรในชุมชน เป็นต้น ตามแผนที่วางไว้

5.4 พัฒนาความรู้ความเข้าใจ

นำความรู้ที่ได้มารายงานและอภิปรายเชิงแปลความ ดีความ ขยายความ นำมาใช้วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่า

5.5 สรุป

รวบรวมเป็นสาระที่ควรรู้บันทึกลงสมุดของผู้เรียน

2. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 และแนวการจัดการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้การงานอาชีพ และเทคโนโลยี (กรมวิชาการ, 2545, หน้า 31-32)

2.1 หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544

หลักการ

เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นไปตามแนวนโยบายการจัดการศึกษาของประเทศ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ กำหนดหลักการของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ดังนี้

1. เป็นการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มุ่งเน้นความเป็นไทยควบคู่ความเป็นสากล
2. เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน ประชาชนทุกคนจะได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันโดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเรียนรู้ได้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด สามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ
4. เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระ เวลา และการจัดการเรียนรู้ สอดคล้องต่อความต้องการของผู้เรียน ชุมชน สังคม และประเทศชาติ
5. เป็นหลักสูตรที่จัดการศึกษาได้ทุกรูปแบบ ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย สามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้และประสบการณ์จากการศึกษาทุกรูปแบบ
6. เป็นหลักสูตรที่ส่งเสริมให้มีความสอดคล้องต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจการเมือง การปกครองและความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม
7. เป็นหลักสูตรที่ให้ทุกส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

จุดหมาย

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานมุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นคนดีมีปัญญา มีความสุขอยู่บนพื้นฐานของความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่อไปนี้

1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่นที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์
2. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า
3. มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทาง

วิทยาการ มีทักษะและศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยี ปรับวิธีคิด วิธีการทำงานได้เหมาะสมกับสถานการณ์

4. มีทักษะและกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญหา และทักษะในการดำเนินชีวิต

5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี

6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าผู้บริโภค

7. เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสิ่งแวดล้อม

9. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม

โครงสร้าง

เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามหลักการ จุดหมายและมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ให้สถานศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องมีแนวปฏิบัติในการจัดหลักสูตรสถานศึกษาจึงได้กำหนดโครงสร้างของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานดังนี้

1. ระดับช่วงชั้น

กำหนดหลักสูตรเป็น 4 ช่วงชั้น ตามระดับพัฒนาการของผู้เรียนดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

2. สาระการเรียนรู้

กำหนดสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วยองค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการการเรียนรู้และคุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียนเป็น 8 กลุ่ม ดังนี้

- 1) ภาษาไทย
- 2) คณิตศาสตร์
- 3) วิทยาศาสตร์
- 4) สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
- 5) สุขศึกษาและพลศึกษา
- 6) ศิลปะ

7) การงานอาชีพและเทคโนโลยี

8) ภาษาต่างประเทศ

การจัดสาระการเรียนรู้ทุกช่วงชั้นจะนำเอากลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มสาระ มาจัดเป็นสาระการเรียนรู้พื้นฐาน และสาระการเรียนรู้เพิ่มเติม

2.1 สาระการเรียนรู้พื้นฐาน หมายถึง สาระการเรียนรู้ที่เป็นพื้นฐานสำหรับผู้เรียนทุกคน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นคนดี การดำรงชีวิต ตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และการประกอบอาชีพตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ ซึ่งจัดไว้อย่างต่อเนื่องตลอด 12 ปี โดยมีสัดส่วนแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงชั้น

2.2 สาระการเรียนรู้เพิ่มเติม หมายถึง สาระการเรียนรู้ และกระบวนการที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนในด้านต่าง ๆ ตามความสามารถ ความถนัดและความสนใจ เพื่อให้มีความรู้ ความสามารถ ทั้งทางวิชาการ วิชาชีพ หรือเฉพาะทางสำหรับการศึกษาต่อหรือการประกอบอาชีพตามความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครอง ฯลฯ

มาตรฐานการเรียนรู้

1. มาตรฐานการเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐาน

เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2. มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น

เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบในแต่ละช่วงชั้น คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และ 6

มาตรฐานการเรียนรู้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดไว้เฉพาะมาตรฐานการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคนเท่านั้น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ตลอดจนมาตรฐานการเรียนรู้ที่เข้มขึ้นตามความสามารถ ความถนัดและความสนใจของผู้เรียนให้สถานศึกษาพัฒนาเพิ่มเติมได้

3. เวลาเรียน

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดเวลาในการจัดการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 3 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800 - 1,000 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 4-5 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800-1,000 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 4-5 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 1,000-1,200 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 5-6 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 1,200 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละไม่น้อยกว่า 6 ชั่วโมง

2. 2 หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน สารการเรียนรู้การงานอาชีพ และเทคโนโลยีคุณภาพของผู้เรียน

กลุ่มการงานอาชีพและเทคโนโลยี มุ่งพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมเพื่อให้เป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ โดยมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนี้

มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและครอบครัว การอาชีพเทคโนโลยี เทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีเพื่อการทำงานและอาชีพ

มีทักษะการทำงาน การประกอบอาชีพ การจัดการ การแสวงหาความรู้ เลือกใช้ เทคโนโลยีและเทคโนโลยีสารสนเทศในการทำงาน สามารถทำงานอย่างมีกลยุทธ์ สร้างและพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือวิธีการใหม่ ๆ

มีความรับผิดชอบ ขยัน ซื่อสัตย์ อดทน รักการทำงาน ประหยัด อดออม ตรงต่อเวลา เชื้อเพื่อ เสียสละและมีวินัยในการทำงาน เห็นคุณค่าความสำคัญของงานและอาชีพสุจริต ตระหนักถึงความสำคัญของสารสนเทศ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และพลังงาน

เมื่อจบแต่ละช่วงชั้น ผู้เรียนต้องมีความสามารถดังต่อไปนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3

สามารถช่วยเหลือตนเองเกี่ยวกับงานในชีวิตประจำวัน ช่วยเหลืองานในครอบครัว ใช้เทคโนโลยีและเทคโนโลยีสารสนเทศขั้นพื้นฐานได้ สามารถคิดและสร้างสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันอย่างง่าย ๆ ทำงานตามที่ได้รับมอบหมายด้วยความรับผิดชอบ ขยัน ซื่อสัตย์ ใช้พลังงาน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างประหยัด

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6

สามารถช่วยเหลือตนเอง ครอบครัวและชุมชนทำงานอย่างมีขั้นตอน มีทักษะในการจัดการ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการทำงาน เลือกใช้เทคโนโลยีและเทคโนโลยีสารสนเทศได้เหมาะสมกับงาน สามารถคิด ออกแบบ สร้าง ดัดแปลงสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันง่าย ๆ ทำงานด้วยความรับผิดชอบ ขยัน ซื่อสัตย์ อดทน ใช้พลังงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างคุ้มค่าและถูกวิธี

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3

มีทักษะการทำงานอาชีพสุจริต มีทักษะการจัดการ ทำงานอย่างเป็นระบบและมีกลยุทธ์ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ เห็นคุณค่าของงานอาชีพสุจริต เห็นแนวทางในการประกอบอาชีพ เลือกใช้เทคโนโลยีและเทคโนโลยีสารสนเทศได้เหมาะสมกับงาน ถูกต้องและมีคุณธรรม สามารถคิดออกแบบ สร้างและพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือวิธีการใหม่ ทำงานด้วยความรับผิดชอบ ขยัน ซื่อสัตย์ มุ่งมั่น อดทน ประหยัด อดออม ใช้พลังงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างคุ้มค่าและถูกวิธี

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

มีทักษะการทำงานอาชีพสุจริต มีทักษะการจัดการ ทำงานอย่างเป็นระบบและมีกลยุทธ์ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ เห็นคุณค่าของงานอาชีพสุจริต เห็นแนวทางในการประกอบอาชีพ เลือกใช้เทคโนโลยีและเทคโนโลยีสารสนเทศได้เหมาะสมกับงาน ถูกต้องและมีคุณธรรม สามารถคิดออกแบบ สร้างและพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือวิธีการใหม่ ในการทำงาน ทำงานด้วยความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา ขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดออม มุ่งมั่น เอื้อเฟื้อ เสียสละ ใช้พลังงาน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างคุ้มค่าและถูกวิธี

มาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี

สาระที่ 1 การดำรงชีวิตและครอบครัว

มาตรฐาน 1.1 เข้าใจ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทักษะ มีคุณธรรม มีจิตสำนึกในการใช้พลังงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในการทำงานเพื่อการดำรงชีวิตและครอบครัวที่เกี่ยวกับงานบ้าน งานช่าง งานประดิษฐ์และงานธุรกิจ

มาตรฐาน 1.2 มีทักษะ กระบวนการทำงานและการจัดการ การทำงานเป็นกลุ่ม การแสวงหาความรู้ สามารถแก้ปัญหาในการทำงาน รักการทำงานและมีเจตคติที่ดีต่องาน

สาระที่ 2 อาชีพ

มาตรฐาน 2.1 เข้าใจทักษะ มีประสบการณ์ในการงานอาชีพ สุจริต มีคุณธรรม มีเจตคติที่ดีต่องานอาชีพ และเห็นทางในการประกอบอาชีพสุจริต

สาระที่ 3 การออกแบบและเทคโนโลยี

มาตรฐาน 3.1 เข้าใจธรรมชาติและกระบวนการเทคโนโลยี ใช้ความรู้ ภูมิปัญญา จินตนาการและความคิดอย่างมีระบบในการออกแบบสร้างสรรค์ของเครื่องใช้วิธีการเชิงกลยุทธ์ ตามกระบวนการเทคโนโลยี สามารถตัดสินใจเลือกใช้เทคโนโลยีในทางสร้างสรรค์ต่อชีวิต สังคม สิ่งแวดล้อม โลกของงานและอาชีพ

สาระที่ 4 เทคโนโลยีสารสนเทศ

มาตรฐาน 4.1 เข้าใจ เห็นคุณค่าและใช้กระบวนการเทคโนโลยีสารสนเทศในการสืบค้นข้อมูลการเรียนรู้ การสื่อสาร การแก้ปัญหา การทำงานและอาชีพอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และมีคุณธรรม

สาระที่ 5 เทคโนโลยีเพื่อการทำงานและอาชีพ

มาตรฐาน 5.1 ใช้เทคโนโลยีในการทำงาน การผลิต การออกแบบ การแก้ปัญหา การสร้างงาน การสร้างอาชีพอย่างมีความเข้าใจ มีการวางแผนเชิงกลยุทธ์ และมีความคิดสร้างสรรค์

สาระและขอบข่ายสาระการเรียนรู้การทำงานอาชีพและเทคโนโลยี

สาระที่เป็นแกนความรู้ของสาระการเรียนรู้การทำงานอาชีพและเทคโนโลยี ประกอบด้วย

สาระที่ 1 การดำรงชีวิตและครอบครัว

สาระที่ 2 การอาชีพ

สาระที่ 3 การออกแบบและเทคโนโลยี

สาระที่ 4 เทคโนโลยีสารสนเทศ

สาระที่ 5 เทคโนโลยีเพื่อการทำงานและอาชีพ

สาระที่ 1 การดำรงชีวิตและครอบครัว เป็นสาระที่เกี่ยวกับการทำงานในชีวิตประจำวัน ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม ที่ว่าด้วยงานบ้าน งานเกษตร งานประดิษฐ์ และงานธุรกิจ

งานบ้าน เป็นงานที่เกี่ยวกับการทำงานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในครอบครัวซึ่งประกอบด้วยบ้าน ชีวิต ความเป็นอยู่ในบ้าน ผ้าและเครื่องแต่งกาย อาหารและโภชนาการ โดยเน้นการปลูกฝังลักษณะนิสัยการทำงาน ทักษะกระบวนการทำงาน การแก้ปัญหาในการทำงาน มีความรับผิดชอบ สะอาดมีระเบียบ ประหยัด อดออม อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพลังงาน

งานเกษตร เป็นงานที่เกี่ยวกับการทำงานในชีวิตประจำวัน ซึ่งประกอบด้วย การปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ ตามกระบวนการผลิตและการจัดการผลิต มีการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิต ปลูกฝังความรับผิดชอบ ชยัน อดทน การอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม

งานช่าง เป็นงานที่เกี่ยวกับงานตามกระบวนการของงานช่าง ซึ่งประกอบด้วย การบำรุงรักษาการติดตั้ง ประกอบ การซ่อม การผลิตเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน

งานประดิษฐ์ เป็นงานที่เกี่ยวกับการทำงานด้วยการประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ที่เน้นความคิดสร้างสรรค์ โดยเน้นความประณีต สวยงามตามกระบวนการทำงานประดิษฐ์เทคโนโลยี

และเน้นการอนุรักษ์และสืบสานศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยตามภูมิปัญญา
ท้องถิ่นและสากล

งานธุรกิจ เป็นงานที่เกี่ยวกับการจัดการด้านเศรษฐกิจครอบครัว การเป็นผู้บริโภคที่
ฉลาด

สาระที่ 2 การอาชีพ เป็นสาระที่เกี่ยวข้องกับหลักการ คุณค่า ประโยชน์ของการประกอบ
อาชีพสุจริต ตลอดจนการเห็นแนวทางในการประกอบอาชีพ

สาระที่ 3 การออกแบบและเทคโนโลยี เป็นสาระที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความสามารถของ
มนุษย์ในการแก้ปัญหาและสนองความต้องการอย่างสร้างสรรค์ โดยนำความรู้มาใช้กับ
กระบวนการเทคโนโลยี สร้างและใช้สิ่งของเครื่องใช้ วิธีการและเพิ่มประสิทธิภาพในการดำรงชีวิต

สาระที่ 4 เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นสาระที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเทคโนโลยี
สารสนเทศการติดต่อสื่อสาร การค้นหาความรู้ การสืบค้น การใช้ข้อมูลและสารสนเทศ
การแก้ปัญหาหรือสร้างงาน คุณค่าและผลกระทบของเทคโนโลยีสารสนเทศ

สาระที่ 5 เทคโนโลยีเพื่อการทำงานและอาชีพ เป็นสาระที่เกี่ยวข้องกับการนำเทคโนโลยีและ
เทคโนโลยีสารสนเทศ มาใช้ในการทำงานเกี่ยวกับการดำรงชีวิต ครอบครัวและการอาชีพ

กระบวนการเรียนรู้

1. กลวิธีการจัดการเรียนรู้

1.1 การจัดการเรียนรู้ให้ครอบคลุมของการพัฒนาตามศักยภาพผู้เรียน คือ ต้อง
มีความรู้ ทักษะ กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม

1.2 การจัดการเรียนรู้ต้องกำหนดเป็นงาน (TASK) โดยแต่ละงานต้องเป็นไปตาม
โครงสร้างการเรียนรู้ของกลุ่มงานอาชีพและเทคโนโลยีทั้ง 7 หัวข้อ

1.2.1 ความหมายของงาน

1.2.2 ความสำคัญและประโยชน์ของงาน

1.2.3 มีทฤษฎีสนับสนุนหลักการของงาน

1.2.4 วิธีการและขั้นตอนของการทำงาน

1.2.5 กระบวนการทำงาน การจัดการ เทคโนโลยี เทคโนโลยีสารสนเทศและ
แนวทางในการประกอบอาชีพ

1.2.6 การนำเทคโนโลยี เทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการทำงาน การสร้าง
และพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือวิธีการใหม่ ๆ

1.2.7 คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมในการทำงานและประกอบอาชีพ

ผู้สอนสามารถสอนแต่ละงานครบหรือไม่ทั้ง 7 หัวข้อก็ได้ขึ้นอยู่กับลักษณะงาน แต่ทั้งนี้จะต้องสอนครบทั้งมาตรฐานด้านความรู้ ด้านทักษะ กระบวนการ และด้านคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม

1.3 การจัดการเรียนรู้ โดยผู้สอนสามารถนำความรู้ ทักษะ กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม จากสาระภายในกลุ่มมาบูรณาการกันได้ หรือนำสาระจากกลุ่มวิชาอื่นมา บูรณาการกับสาระของกลุ่มการงานอาชีพและเทคโนโลยี

1.4 จัดการเรียนรู้ได้ทั้งภายในชั้นเรียน นอกชั้นเรียน โดยจัดในสถานปฏิบัติงาน แหล่งสถานวิทยาการ สถานประกอบการ สถานประกอบอาชีพอิสระ ฯลฯ

1.5 จัดการเรียนรู้โดยกระตุ้น ให้ผู้เรียนกำหนดงานที่มีความหมายกับผู้เรียนซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเห็นประโยชน์ ความสำคัญ เห็นคุณค่า ย่อมทำให้เกิดความภาคภูมิใจในการปฏิบัติงาน

1.6 จัดการเรียนรู้โดยผู้สอนต้องคำนึงถึงความต้องการความสนใจ ความพร้อมทางร่างกาย อุนิสัย สติปัญญาและประสบการณ์เดิมของผู้เรียน

2. รูปแบบการจัดการเรียนรู้

2.1 การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ลงมือทำงานจริง ๆ มีขั้นตอนอย่างน้อย 4 ขั้นตอน คือ

2.1.1 ขั้นศึกษาและวิเคราะห์

2.1.2 ขั้นวางแผน

2.1.3 ขั้นปฏิบัติ

2.1.4 ขั้นประเมิน ปรับปรุง

2.2 การเรียนรู้จากการศึกษาค้นคว้า เป็นการเรียนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าในเรื่องที่สนใจจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ

2.3 การเรียนรู้จากประสบการณ์ เป็นการเรียนรู้ที่ประกอบด้วย

2.3.1 ครูผู้สอนสร้างกิจกรรม โดยที่กิจกรรมนั้นอาจจะเชื่อมโยงกับสถานการณ์ของผู้เรียนหรือเป็นกิจกรรมใหม่ หรือเป็นประสบการณ์ในชีวิตประจำวันก็ได้

2.3.2 ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมจากข้อ 2.3.1 โดยการอภิปราย การศึกษาค้นคว้าตัวอย่างหรือการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ

2.3.3 ผู้เรียนวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติกิจกรรมว่าเกิดขึ้นจากสาเหตุใด

2.3.4 สรุปผลที่ได้จากข้อ 2.3.3 เพื่อนำไปสู่หลักการ แนวคิดของสิ่งที่ได้เรียนรู้

2.3.5 นำหลักการ แนวคิดจากข้อ 2.3.4 ไปใช้กับกิจกรรมใหม่ หรือ กิจกรรมอื่น ๆ หรือสถานการณ์ใหม่ต่อไป

2.4 การเรียนรู้จากการทำงานกลุ่ม เป็นการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้มีการเลือกใช้ กระบวนการกลุ่ม กระบวนการแก้ปัญหา กระบวนการสร้างค่านิยม กระบวนการสร้างความคิดรวบยอด กระบวนการทำงานร่วมกับผู้อื่น ฯลฯ ในการจัดการเรียนรู้ให้ประสบผลสำเร็จ

แนวทางการวัดและประเมินผลการเรียนรู้

1. ต้องวัดและประเมินผลทั้งความรู้และความคิด ความสามารถ ทักษะ และ กระบวนการ เจตคติ จริยธรรม ค่านิยม รวมทั้งโอกาสในการเรียนรู้ของผู้เรียน
2. วิธีการวัดและประเมินผลต้องสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดไว้
3. ต้องเก็บข้อมูลที่ได้จากการวัดและประเมินผลตามความเป็นจริง และต้อง ประเมินผลภายใต้ข้อมูลที่มีอยู่
4. ผลการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนต้องนำไปสู่การแปลผล และ ข้อสรุปที่สมเหตุสมผล
5. การวัดและประเมินผลต้องมีความเที่ยงตรงและเป็นธรรมทั้งในด้านของวิธีการวัด โอกาสของการประเมิน

วัตถุประสงค์ของการวัดและประเมินผล

1. เพื่อวินิจฉัยความรู้ความสามารถ ทักษะและกระบวนการ เจตคติ คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมของผู้เรียนและเพื่อส่งเสริมผู้เรียนให้พัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะ ให้เต็มศักยภาพ
2. เพื่อใช้เป็นข้อมูลป้อนกลับให้แก่ตัวผู้เรียนเองว่าบรรลุตามมาตรฐานการเรียนรู้ เพียงใด
3. เพื่อใช้ข้อมูลในการสรุปผลการเรียนรู้และเปรียบเทียบถึงระดับพัฒนาการของการเรียนรู้

การวัดและประเมินผลจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อกระบวนการเรียนการสอน วิธีการจัดและการประเมินผลที่สามารถสะท้อนผลการเรียนรู้อย่างแท้จริงของผู้เรียนและครอบคลุม กระบวนการเรียนรู้และผลการเรียนรู้ทั้ง 3 ด้าน จึงต้องวัดและประเมินผลจากสภาพจริง

การวัดและประเมินผลจากสภาพจริง

กิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนมีหลากหลาย เช่น กิจกรรมในชั้นเรียน กิจกรรมการปฏิบัติกิจกรรมสำรวจภาคสนาม กิจกรรมการสำรวจตรวจสอบ การทดลอง กิจกรรมศึกษา ค้นคว้า กิจกรรมศึกษาปัญหาพิเศษหรือโครงการ ฯลฯ ในการทำกิจกรรมเหล่านี้ต้องคำนึงว่า ผู้เรียนแต่ละคนมีศักยภาพแตกต่างกัน ผู้เรียนแต่ละคนจึงอาจทำงานชิ้นเดียวกันได้เสร็จในเวลาที่แตกต่างกัน และผลงานที่ได้ก็อาจแตกต่างกันด้วย เมื่อผู้เรียนทำกิจกรรมเหล่านี้ก็ต้องเก็บรวบรวมผลงาน เช่น รายงาน ชิ้นงาน บันทึก และรวมถึงทักษะปฏิบัติต่าง ๆ เจตคติ ความรัก ความซาบซึ้ง กิจกรรมที่ผู้เรียนได้ทำและผลงานเหล่านี้ต้องใช้วิธีประเมินที่มีความเหมาะสม และแตกต่างกันเพื่อช่วยให้สามารถประเมินความรู้ความสามารถ และความรู้สึกนึกคิดที่แท้จริงของผู้เรียนได้ การวัดและประเมินผลจากสภาพจริงจะมีประสิทธิภาพก็ต่อเมื่อมีการประเมินหลาย ๆ ด้าน หลากหลายวิธีในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับชีวิตจริงและต้องประเมินอย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้ข้อมูลที่มากพอที่จะสะท้อนความสามารถที่แท้จริงของผู้เรียนได้

ลักษณะสำคัญของการวัดและประเมินผลจากสภาพจริง

1. การวัดและประเมินผลจากสภาพจริง มีลักษณะที่สำคัญคือ ใช้วิธีประเมินกระบวนการคิดที่ซับซ้อนความสามารถในการปฏิบัติงาน ศักยภาพของผู้เรียนในด้านของผู้ผลิต และกระบวนการที่ได้ผลผลิตมากกว่าที่จะประเมินว่าผู้เรียนสามารถจดจำความรู้อะไรได้บ้าง
 2. เป็นการประเมินความสามารถของผู้เรียน เพื่อวินิจฉัยผู้เรียนในส่วนที่ควรส่งเสริมและส่วนที่ควรแก้ไขปรับปรุง เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาอย่างเต็มศักยภาพตามความสามารถ ความสนใจและความต้องการของแต่ละบุคคล
 3. เป็นการประเมินที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมประเมินผลงานของทั้งตนเอง และของเพื่อนร่วมห้อง เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง เชื่อมั่นในตนเอง สามารถพัฒนาตนเองได้
 4. ข้อมูลที่ได้จากการประเมินจะสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการเรียนการสอนและการวางแผนการสอนของผู้สอนว่าสามารถตอบสนองของความสามารถ ความสนใจ และความต้องการของผู้เรียนแต่ละคนได้หรือไม่
 5. ประเมินความสามารถของผู้เรียนในการถ่ายโอนการเรียนรู้ไปสู่ชีวิตจริงได้
 6. ประเมินด้านต่าง ๆ ด้วยวิธีที่หลากหลายในสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง
- วิธีการและแหล่งข้อมูลที่ใช้
1. สังเกตการแสดงออกเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่ม
 2. ชิ้นงาน ผลงาน รายงาน และกระบวนการ
 3. การสัมภาษณ์

4. บันทึกของผู้เรียน
5. การประชุมปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างผู้เรียนและครู
6. การวัดและประเมินผลภาคปฏิบัติ
7. การวัดและประเมินผลด้านความสามารถ
8. แฟ้มผลงาน
9. การประเมินตนเอง
10. การประเมินโดยกลุ่มเพื่อน
11. การประเมินกระบวนการกลุ่ม
12. การประเมินโดยใช้แบบทดสอบทั้งแบบอัตนัยและปรนัย

การประเมินผลโดยใช้แฟ้มพัฒนางาน

แฟ้มพัฒนางาน (Portfolio)

โกวิทช์ ประวาลพฤกษ์ (2542, หน้า 40) กล่าวถึงแฟ้มพัฒนางานไว้ดังนี้

1. เป็นเอกสารรวบรวมข้อมูล รายงานการทำงานหรือผลงานของเจ้าของ Portfolio นั้นแล้วจัดเก็บไว้อย่างเป็นระบบ อาจจะเป็นแฟ้ม เป็นกล่อง เป็นกระเป๋า แฟ้มพัฒนางานเป็นภาพสะท้อนความสามารถที่แท้จริงของผู้เรียน จุดประสงค์ของการจัดทำแฟ้มพัฒนางานจึงเป็นไปเพื่อนำเสนอผลงานที่สอดคล้องตามสภาพความเป็นจริง หรืออย่างเป็นธรรมชาติ จนมองเห็นความสนใจ ความถนัด และบุคลิกภาพของผู้นำเสนออย่างชัดเจน
2. เป็นการรวบรวมข้อมูล รายงานการทำงานเพื่อประเมินความสำเร็จของผู้เรียนที่สูงกว่าการเก็บเป็นคะแนน เพราะเป็นการนำความรู้มาใช้ในการสร้างงานหรือแก้ปัญหาจนได้ชิ้นงาน
3. เป็นการประเมินทั้งที่เป็น formative และ summative ที่คำนึงถึงการทำงาน กระบวนการทำงาน และผลงาน

สรุปได้ว่า แฟ้มพัฒนางาน คือ แฟ้มที่รวบรวมข้อมูลพื้นฐานส่วนตัว และผลงานที่เกิดจากการพัฒนางานในการเรียนรู้ ผลงานที่แสดงความก้าวหน้าของผู้เรียนคือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความสามารถในการเรียนรู้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองของนักเรียน

โครงสร้างของแฟ้มพัฒนางาน

แฟ้มพัฒนางานของนักเรียน แบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลทั่วไปประกอบด้วยสองส่วนย่อยคือ การแนะนำแฟ้มพัฒนางาน และการแนะนำเจ้าของแฟ้มพัฒนางาน ซึ่งมีแนวทางดังนี้

- 1.1 ปกแฟ้มพัฒนางาน
- 1.2 สารบัญแฟ้ม
- 1.3 คำนำหรือบทนำ
- 1.4 ประวัติส่วนตัว
- 1.5 จุดประสงค์ของแฟ้มพัฒนางาน
- 1.6 ทะเบียนผลงานดีเด่น

ส่วนที่ 2 ผลงานดีเด่นที่ผ่านการพัฒนาและคัดเลือกแล้ว หรือชิ้นงานหลักฐานแสดงประสิทธิภาพเรียนรู้ ประกอบด้วย

2.1 ชิ้นงานจริง หรือภาพถ่าย หรือสิ่งที่เป็นหลักฐานแทนชิ้นงานกรณีที่ไม่สามารถแสดงชิ้นงานจริงได้เป็นการนำเสนอผลงานหรือชิ้นงานที่เรียนรู้ตามกระบวนการจัดการเรียนรู้ของครูผู้สอน

2.2 การเขียนประวัติ การพัฒนางานย่อๆ ว่าเริ่มต้นทำงานเมื่อไร ทำอย่างไรพัฒนางานอย่างไร

2.3 หลักฐานประกอบที่จำเป็นเช่น ใบงาน บันทึกการปฏิบัติงานจริง แบบประเมิน

ส่วนที่ 3 ผลงานที่แสดงการเรียนรู้ด้วยตนเองหรือนวัตกรรม

ประกอบด้วยสองส่วนย่อยคือ หลักฐานผลงานที่นักเรียนคิดหรือสร้างงานด้วยตนเองและการสะท้อนผลงาน

การสะท้อนผลงานจัดอยู่ในส่วนท้ายของแฟ้มพัฒนางาน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถสะท้อนตนเองได้โดยวิเคราะห์สิ่งที่ทำได้ดี สิ่งที่ดีอยู่ สิ่งที่ต้องปรับปรุง ความคิดเห็นหรือความรู้สึกต่อแฟ้มพัฒนางานของผู้เรียน สรุปความก้าวหน้าในการเรียนโดยครูผู้สอน

การพัฒนาสื่อการเรียนรู้

การจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานและหลักสูตรสถานศึกษามุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และใช้เวลาอย่างสร้างสรรค์รวมทั้งมีความยืดหยุ่น สอดคล้องความต้องการของผู้เรียน ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ และเรียนรู้ได้จากสื่อการเรียนรู้และแหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท รวมทั้งจากเครือข่ายการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ชุมชน และแหล่งอื่น ๆ เน้นสื่อ ที่ผู้เรียนใช้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองและผู้สอนใช้เสริมความรู้ ผู้เรียน ผู้สอนสามารถจัดทำและพัฒนาสื่อการเรียนรู้ขึ้นเองหรือนำสื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัว และในระบบสารสนเทศมาใช้ในการเรียนรู้ โดยใช้วิจารณญาณในการเลือกใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ โดยเฉพาะหนังสือเรียน ควรมี

เนื้อหาสาระครอบคลุมตลอดช่วงชั้น สื่อสิ่งพิมพ์ควรจัดให้มีอย่างเพียงพอ ทั้งนี้ควรให้ผู้เรียนสามารถยืมได้จากศูนย์สื่อ หรือห้องสมุดของสถานศึกษา

ลักษณะของสื่อการเรียนรู้ที่จะนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ ควรมีความหลากหลายทั้งสื่อของจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยีและสื่ออื่น ๆ ซึ่งช่วยเสริมให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างกว้างขวาง มีคุณค่าน่าสนใจ ชวนคิด ชวนติดตาม เข้าใจได้ง่าย และรวดเร็วขึ้น รวมทั้งกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักวิธีการแสวงหาความรู้ เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง และต่อเนื่องตลอดเวลา เพื่อให้การใช้สื่อการเรียนรู้เป็นไปตามแนวการจัดการเรียนรู้และพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง สถานศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้ที่มีหน้าที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานควรดำเนินการและมีแนวทางในการพัฒนาสื่อดังนี้

1. จัดทำและจัดหาสื่อที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้
2. ศึกษา ค้นคว้า วิจัย เพื่อพัฒนาสื่อการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน
3. จัดทำและจัดหาสื่อการเรียนรู้ สำหรับการศึกษา ค้นคว้าของผู้เรียนและสำหรับเสริมความรู้ของผู้สอน ในกรณีที่ผู้เรียนมีความพร้อมอาจแนะนำให้ค้นคว้าทางอินเทอร์เน็ตและถ้าเป็นอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องพัฒนาขึ้นใช้เอง ควรขอความร่วมมือกับผู้สอนฝ่ายอื่น ๆ ให้ช่วยพัฒนาอุปกรณ์ หรืออาจให้ผู้เรียนมีส่วนช่วยกันสร้างอุปกรณ์ด้วย ทั้งนี้ควรเลือกใช้วัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น ราคาไม่แพงและเกิดคุณค่าต่อการเรียนรู้อย่างแท้จริง
4. ศึกษาวิธีการเลือกและใช้สื่อการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ เหมาะสม หลากหลาย และสอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ ธรรมชาติของสาระการเรียนรู้และความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน
5. ศึกษาวิธีการวิเคราะห์และประเมินคุณภาพมาตรฐานสื่อการเรียนรู้ที่จัดทำขึ้นเอง และที่เลือกนำมาใช้ประกอบการเรียนรู้ โดยมีการวิเคราะห์และประเมิน สื่อการเรียนรู้ที่ใช้อยู่นั้นอย่างสม่ำเสมอเพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการแก้ไขปรับปรุงหรือเปลี่ยนใช้สื่อประเภทอื่นแทน
6. จัดหาหรือจัดให้มีแหล่งการเรียนรู้ ศูนย์สื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในสถานศึกษา และในชุมชน เพื่อการศึกษา ค้นคว้า แลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้และพัฒนาสื่อการเรียนรู้
7. จัดให้มีเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างสถานศึกษา ท้องถิ่น ชุมชน และสังคมอื่น
8. จัดให้มีการกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานเกี่ยวกับสื่อและการใช้สื่อการเรียนรู้เป็นระยะ ๆ

แหล่งเรียนรู้

ในการจัดการเรียนรู้สาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ผู้เรียน ผู้สอนสามารถศึกษาหาความรู้ หรือเรียนรู้จากแหล่งความรู้ที่มีอยู่ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้านที่มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ประสบความสำเร็จในงาน อาชีพที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ฯลฯ
2. แหล่งวิทยากร ได้แก่ สถาบัน องค์กร หน่วยงาน ห้องสมุด ศูนย์วิชาการทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งให้บริการความรู้ในเรื่องต่าง ๆ
3. สถานประกอบการ สถานประกอบวิชาชีพอิสระ โรงงานอุตสาหกรรมหน่วยงานวิจัยในท้องถิ่น ซึ่งให้บริการความรู้ที่ก่อปรวมเกี่ยวกับงานและวิชาชีพต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น
4. ทรัพยากรธรรมชาติแวดล้อม เช่น อุทยานแห่งชาติ สวนสัตว์ พิพิธภัณฑ์ ฯลฯ
5. สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เช่น แผ่นพับ วารสาร หนังสืออ้างอิง หนังสือพิมพ์ ฯลฯ
6. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น อินเทอร์เน็ต ซีดี-รอม วีซีดี วีดีทัศน์ CAI ฯลฯ

3. แนวคิดในการพัฒนาพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

3.1 ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539, หน้า107) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรระดับท้องถิ่นว่า หมายถึง มวลประสบการณ์ที่สถานศึกษาหรือหน่วยงานและบุคลากรในท้องถิ่นจัดให้แก่ผู้เรียนตามสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้น ให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับชีวิตในท้องถิ่น

สงัด อุทรานันท์ (2537, หน้า 16) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นว่า หมายถึง การนำหลักสูตรแกนกลางทั้งเอกสารหลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตรที่พัฒนามาจากส่วนกลางมาปรับเปลี่ยนหรือสร้างหลักสูตรย่อยขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่และการอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่น

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2537, อ้างอิงใน กัลยา แดงขำและคณะ, 2549) ให้ความหมายว่า หลักสูตรระดับท้องถิ่น หมายถึง รายละเอียด เนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน เอกสารความรู้ หนังสือเสริมประสบการณ์ที่จัดทำขึ้นให้สอดคล้องเฉพาะท้องถิ่นซึ่งมีความแตกต่างกันเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง ชีวิต เศรษฐกิจ อาชีพและสังคมอย่างลึกซึ้งซึ่งสามารถนำประสบการณ์นั้นมาพัฒนาความเป็นอยู่ในชีวิต รวมทั้งอาชีพและสังคมให้ดียิ่งขึ้นและให้ถือว่าหลักสูตรท้องถิ่นพัฒนาขึ้นนั้นเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรย่อย

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539, หน้า 107) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรระดับท้องถิ่นว่า หมายถึง มวลประสบการณ์ที่สถานศึกษาหรือหน่วยงานและบุคลากรในท้องถิ่นจัดให้แก่ผู้เรียนตามสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้น ๆ

อุดม เขยกีวงศ์ (2545, หน้า 6) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่า หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นจากสภาพปัญหาและความต้องการหรือวิถีชีวิตของผู้เรียน บางครั้งอาจพัฒนาจากหลักสูตรแกนกลางที่ปรับให้เข้ากับสภาพชีวิตจริงของผู้เรียนตามท้องถิ่นต่าง ๆ หรือพัฒนาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อผู้เรียน หลักสูตรท้องถิ่นจะสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ เน้นการเรียนรู้ชีวิตของตนเอง ปรับตนเองให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของวิทยาการ การใช้เทคโนโลยีและข่าวสารในการเรียนรู้ต่าง ๆ ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ตามสภาพจริงของตนเองจากความหมายของหลักสูตรระดับท้องถิ่นที่นักการศึกษากล่าวไว้ข้างต้น

สรุปได้ว่า หลักสูตรระดับท้องถิ่น หมายถึง หลักสูตรที่ท้องถิ่น โรงเรียน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา พัฒนาปรับเปลี่ยน เพิ่มเติม เนื้อหารายละเอียด กระบวนการเรียนการสอน เอกสารความรู้ หนังสือเสริมประสบการณ์โดยยึดโครงสร้างรายละเอียดในหลักสูตรแกนกลางที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น กาลสมัย เพื่อเอื้อประโยชน์ให้ผู้เรียนมีความรู้ ประสบการณ์ที่จะนำไปพัฒนาตนเอง

3.2 ความสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ความสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เกิดมาจากความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น ในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ซึ่งมีลักษณะประเทศ ภูมิอากาศ ความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต ศิลปวัฒนธรรมและฐานะทางเศรษฐกิจ สังคมย่อมแตกต่างกันออกไปซึ่งการจัดการศึกษา โดยใช้หลักสูตรเดียวกันทั่วประเทศนั้น ย่อมมีข้อบกพร่องอยู่หลายประการ

ความสำคัญที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้นเกิดจาก พระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อปฏิรูปการศึกษาไทยนั้นได้มีการกำหนดในเรื่องหลักสูตรการศึกษาไว้ในมาตรา 27 ได้กำหนดให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางสำหรับการศึกษาขั้นพื้นฐานขณะเดียวกันได้เปิดโอกาสให้โรงเรียนสามารถจัดทำสาระของหลักสูตรเองได้ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจและปัญหาชุมชน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีพอยู่ในท้องถิ่นของตนได้อย่างปกติสุขและเหตุผลที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีดังนี้ คือ

1. การพัฒนาหลักสูตรระดับชาติ เปิดกว้างให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปรับปรุงพัฒนาให้เหมาะสมกับท้องถิ่น
 2. ประสบการณ์ในหลักสูตรระดับชาติ บางอย่างมีความจำเป็นมากกว่าหรือน้อยกว่าในระดับท้องถิ่น
 3. ประสบการณ์ที่จำเป็นบางอย่างของท้องถิ่นไม่มีในหลักสูตรระดับชาติ
 4. ประสบการณ์บางอย่างเป็นความต้องการของท้องถิ่น ซึ่งมีข้อมูลในเชิงวิชาการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2533, หน้า 110) กล่าวถึงความจำเป็นของการมีหลักสูตรท้องถิ่นว่าเนื่องจากหลักสูตรแกนกลางได้รับการพัฒนาขึ้น เพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องมือจัดการเรียนการสอนให้กับกลุ่มผู้เรียนทั่วทุกภูมิภาคในประเทศไทย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายสุดท้ายที่ต้องการบรรลุ คือ การให้ผู้เรียนมีคุณสมบัติหรือมีคุณลักษณะร่วมบางประการที่เหมือนกันแต่อย่างไรก็ตามในสภาพความเป็นจริงของปัจจัยพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจในประเทศไทยนั้นย่อมมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ด้วยความแตกต่างหลากหลายของปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวนี้ การจัดการเรียนการสอนให้กลุ่มผู้เรียน ที่อยู่ในพื้นที่ที่มีปัจจัยพื้นฐานแตกต่างกัน โดยใช้หลักสูตรกลางเพียงอย่างเดียว จึงเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง
- ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539, หน้า 90 -110) ได้กล่าวถึงเหตุผลและความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นว่า ถึงแม้จะมีหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บทแล้ว แต่ก็ยังต้องมีการพัฒนา หลักสูตรระดับท้องถิ่น ทั้งนี้มีเหตุผลและความจำเป็น ดังต่อไปนี้คือ

1. หลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บทได้กำหนดจุดหมาย เนื้อหาสาระและกิจกรรมอย่างกว้างขวาง เพื่อให้ทุกคนได้เรียนรู้คล้ายคลึงกัน ทำให้กระบวนการเรียนการสอนมุ่งเนื้อหาสาระและประสบการณ์ที่เป็นหลักการทั่ว ๆ ไปไม่สามารถประมวลรายละเอียดเกี่ยวกับสาระความรู้ตามสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นในแต่ละแห่งได้ทั้งหมด จึงต้องพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นได้มากที่สุด
2. การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมีผลกระทบโดยตรงต่อทรรคนะและการดำเนินชีวิตของคนไทยทั้งในเมืองและชนบท จึงมีหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพื่อปรับสภาพของผู้เรียนให้สามารถรับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว โดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดขึ้นกับภูมิลำเนาท้องถิ่นของตนเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้และประสบการณ์ไปพัฒนาตน ครอบครัว และท้องถิ่น ตลอดจนการดำเนินอยู่ในท้องถิ่นของตนอย่างมีความสุข

3. การเรียนรู้ที่ดีควรจะรู้จากสิ่งที่ใกล้ตัวไปยังที่ไกลตัวเพราะเป็นกระบวนการเรียนที่ผู้เรียนสามารถดูจับได้รวดเร็วกว่า ดังนั้น จึงควรมีหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนชีวิตจริงตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่นของตน แทนที่จะเรียนรู้เรื่องไกลตัวซึ่งทำให้ผู้เรียนไม่รู้จักตนเองไม่รู้จักชีวิต ไม่เข้าใจและไม่มีความรู้ลึกที่ดีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัวตนเอง นอกจากนี้การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นจะช่วยปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรักและความผูกพันรวมทั้งภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน

4. ทรัพยากรท้องถิ่นโดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านในชนบทของไทยมีอยู่มากมายและมีคุณค่า บ่งบอกถึงความเจริญมาเป็นเวลานาน หลักสูตรแม่บทหรือหลักสูตรแกนกลางไม่สามารถนำเอาทรัพยากรท้องถิ่นดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ได้แต่หลักสูตรระดับท้องถิ่นสามารถบูรณาการเอาทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งหลายมาใช้ในการเรียนการสอนไม่ว่าด้านอาชีพ หัตถกรรม เกษตรกรรม ดนตรี การแสดง วรรณกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งมีผลทำให้ผู้เรียนได้รู้จักท้องถิ่นของตน เกิดความรักความผูกพันกับท้องถิ่นของตนและสามารถใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการประกอบอาชีพได้

อาจกล่าวโดยสรุปว่า ความจำเป็นความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่นที่มีรายละเอียดปลีกย่อยที่ต่างกัน ทำให้หลักสูตรระดับชาติไม่สามารถตอบสนองความต้องการตามสภาพของท้องถิ่นได้เท่าที่ควร จึงจำเป็นต้องมีการนำเอาหลักสูตรระดับชาติมาปรับให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นนั้น ตามแนวคิดของการปฏิรูปการศึกษา และข้อบังคับของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542

3.3 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้ 3 ลักษณะ หรือ 3 ประเภท ได้แก่ หลักสูตรท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นโดยปรับเปลี่ยนบางส่วนของหลักสูตรกลาง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกรณีนี้เป็นการปรับองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งของหลักสูตรกลางที่กำหนดไว้อย่างกว้าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมสำหรับนำไปใช้ในแต่ละสภาพท้องถิ่น ซึ่งการพัฒนาหลักสูตรในกรณีดังกล่าวสามารถดำเนินการได้กับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา

หลักสูตรท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นเป็นส่วนย่อยเพื่อใช้เสริมหลักสูตรกลาง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นเป็นส่วนย่อยเพื่อใช้เสริมหลักสูตรกลาง เป็นการพัฒนาหลักสูตรขึ้นใหม่โดยเฉพาะสำหรับนำไปใช้จัดการเรียนการสอนเสริมเนื้อหากลุ่มวิชาใดวิชาหนึ่งในหลักสูตรกลาง หรืออาจจะนำไปใช้เสริมได้หลายกลุ่มวิชาไม่เจาะจง กลุ่มวิชาใดวิชาหนึ่งทั้งนี้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกรณีนี้ขึ้นอยู่กับความสมัครใจหรือความสนใจของครูผู้สอนในชุมชนท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ที่จะดำเนินการพัฒนาหลักสูตรขึ้น

หลักสูตรท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นใช้สำหรับท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะเป็นการพัฒนาหลักสูตรขึ้นใช้สำหรับการจัดการศึกษาประเภทอื่น ๆ นอกเหนือจากการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ซึ่งการจัดการศึกษาทั้งสองประเภทนี้จะมีหลักสูตรกลางที่พัฒนาขึ้นโดยกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาเป็นแกนกลางกำหนดให้สำหรับการนำไปใช้จัดการเรียนการสอน

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2533, หน้า 167-170) กล่าวถึง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกรณีนี้ส่วนใหญ่จะมีการดำเนินงานอยู่มาก ในการจัดการศึกษาระดับอาชีวศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ และหลักสูตรวิชาชีพเคลื่อนที่หรือวิชาชีพระยะสั้นของกรมการพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น หลักสูตรที่กล่าวนี้จะได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อนำไปใช้กับชุมชนท้องถิ่นใด ๆ ตามความต้องการและความสนใจของผู้เรียน ตลอดจนความสอดคล้องกับสภาพความจริง ซึ่งแตกต่างหลากหลายกันทางด้านเศรษฐกิจการประกอบอาชีพและสภาพทางวัฒนธรรมสังคมของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ

การพัฒนาหลักสูตรลักษณะนี้มีขั้นตอนในการดำเนินงานดังนี้

1. ศึกษาจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และชั่วโมงที่กำหนดไว้ในคำอธิบายรายวิชาของหลักสูตรแม่บท
2. กำหนดรายละเอียดของเนื้อหาที่จะเพิ่มหรือปรับ สำหรับนำมาให้เรียนรู้หรือฝึกทักษะโดยให้เป็นไปตามผลที่ได้จากการศึกษา วิเคราะห์
3. นำรายละเอียดที่ได้ตามข้อ 2 ไปปรับเข้าในโครงสร้างขอบข่ายของเนื้อหาของกลุ่มประสบการณ์ รายวิชาที่สอนแล้วนำไปจัดทำเป็นแผนการสอนต่อไป
4. พิจารณาปรับแนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อ ให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่ปรับเพิ่มเติมหรือลดนั้น
5. จัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติมขึ้นใหม่ เป็นการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นด้วยการจัดทำคำอธิบาย หรือ ทำรายวิชาเพิ่มเติมจากที่มีปรากฏในหลักสูตร ดังนี้คือ

ระดับประถมศึกษา ท้องถิ่นสามารถจัดทำคำอธิบายในกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ เพิ่มเติมขึ้นมาได้ในกรณีที่พบว่า เนื้อหาที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้นั้นไม่ปรากฏในหลักสูตร โดยเฉพาะในกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพและกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ซึ่งการเพิ่มเติมคำอธิบายดังกล่าว นั้นจะต้องไม่ทำให้จุดประสงค์และคาบเวลาเรียนที่กำหนดไว้ในโครงสร้างเปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามเนื่องจากการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับการจัดการจัดทำคำอธิบายเพิ่มเติมในหลักสูตรต้องคำนึงถึงเอกลักษณ์และความมั่นคงของชาติ รวมทั้งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ระดับมัธยมศึกษา ท้องถิ่นสามารถจัดทำรายวิชาเพิ่มเติมได้เฉพาะส่วนที่เป็นวิชาบังคับเลือกและวิชาเลือกเสรีทุกกลุ่มวิชา โดยรายวิชาที่เพิ่มเติมนี้จะต้องไม่มีเนื้อหาซ้ำซ้อนกับรายวิชาบังคับแกน บังคับเลือกและเลือกเสรีที่มีอยู่แล้วในหลักสูตรแม่บท

6. ปรับปรุงหรือเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนให้เหมาะสม การพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นลักษณะนี้เป็นกรปรับปรุง เลือกใช้สื่อการเรียนการสอนต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้เหมาะสม สอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหา ของทุกกลุ่มประสบการณ์หรือรายวิชาต่าง ๆ และสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น

ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น โดยการปรับปรุงและเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนนั้น มีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

1. วิเคราะห์หลักสูตร โดยวิเคราะห์จุดประสงค์ คำอธิบายรายวิชา และคาบเวลาเรียนว่ารายวิชาที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรนั้นมีลักษณะสำคัญอย่างไร มุ่งให้ผู้เรียนเกิดความรู้เกิดทักษะและเจตคติอย่างไร มีขอบข่ายเนื้อหาเพียงใดและมีคาบเวลาเรียนเท่าไร เพื่อจะได้กำหนดสื่อการเรียนการสอนที่จะใช้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

2. สํารวจสื่อเอกสารหรือหนังสือที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับหรือสอดคล้องกับจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชาจากแหล่งต่าง ๆ เช่น ร้านจำหน่ายหนังสือ ห้องสมุด ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ความเหมาะสมและสอดคล้องกับหลักสูตร

3. วิเคราะห์สื่อเอกสารหรือหนังสือที่สำรวจได้เพื่อพิจารณาว่าจะสามารถนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนตามหลักสูตรได้หรือไม่ โดยมีหลักเกณฑ์การพิจารณาดังนี้

3.1 สอดคล้องกับจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา

3.2 เนื้อหาถูกต้องตามหลักวิชาไม่ล้าสมัย เหมาะสมกับเวลาเรียนและมีความยากง่ายเหมาะสมกับระดับชั้น

3.3 เรียงลำดับเนื้อหาดีไม่สับสน อธิบายชัดเจน ใช้ตัวอย่างประกอบ ช่วยเพิ่มความเข้าใจได้ดี และใช้ภาพประกอบ ตาราง แผนภูมิ ฯลฯ เพื่อช่วยความเข้าใจอย่างเหมาะสม

3.4 ใช้ภาษาถูกต้องเหมาะสมตามหลักภาษา กะทัดรัด ไม่เยิ่นเย้อ หรือวกวนและใช้ศัพท์หรือประโยคเหมาะสมกับระดับชั้น

3.5 มีคำถามหรือกิจกรรมเสนอแนะที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักคิดวิเคราะห์วิจารณ์ ฝึกปฏิบัติ และส่งเสริมให้ผู้เรียนนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

4. จัดทำสื่อการเรียนการสอนใหม่ เป็นการพัฒนาหลักสูตร โดยการจัดทำหนังสือเรียน คู่มือครู หนังสือเสริมประสบการณ์ แบบฝึกหัด หรือเอกสารประกอบการเรียนการสอนอื่น ๆ ที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนกลุ่มประสบการณ์หรือรายวิชาต่าง ๆ ขึ้นใหม่ให้เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหา และสภาพของท้องถิ่น ทั้งนี้ สื่อการเรียนการสอนที่ท้องถิ่นจะพัฒนาขึ้นมาใหม่นี้อาจจะใช้กับคำอธิบายรายวิชาที่มีอยู่แล้วหรือที่เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่

อุดม เขยกิจวงศ์ (2545, หน้า 33 - 37) หลักสูตรท้องถิ่นที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้อย่างมีคุณภาพนั้น ผู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจำเป็นต้องศึกษากระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้เข้าใจอย่างทอ่งแท้ทุกขั้นตอน ซึ่งมีกระบวนการดังต่อไปนี้

1. การสำรวจสภาพปัญหาชุมชน

เป็นการศึกษาข้อมูลความเป็นอยู่ของชุมชนและผู้เรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างแท้จริง ผู้สำรวจสภาพปัญหาของชุมชน คือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรและผู้เรียน

2. การวิเคราะห์สภาพปัญหาและกำหนดความต้องการ

การวิเคราะห์สภาพปัญหาชุมชน เป็นกระบวนการในการนำข้อมูลจากการสำรวจมาจัดกลุ่มเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา และกำหนดความต้องการจากสภาพปัญหา เพื่อนำไปสู่การจัดทำผังหลักสูตรท้องถิ่นที่สนองต่อความต้องการของชุมชนหรือผู้เรียนอย่างแท้จริง ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาชุมชนและความต้องการของผู้เรียนได้นำวิธีการ New Participatory Technique (NP) มาใช้

3. การจัดทำผังหลักสูตร

ผังหลักสูตร หมายถึง กรอบความคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ประกอบด้วย หัวข้อเรื่องหรือหัวข้อเนื้อหาหลัก และหัวข้อเรื่องย่อย ที่ปรับมาจากความต้องการและการวิเคราะห์ปัญหาจากการสำรวจในชุมชน หลังจากที่กำหนดความต้องการได้แล้ว ให้นำหัวข้อความต้องการมาจัดทำผังหลักสูตรท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางด้วย

4. การเขียนแผนการสอน

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจะเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ตามสภาพจริงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อว่า ผู้เรียนจะรู้อะไร อยากถามอะไร และสามารถทำอะไรได้ แทนที่ผู้จัดกิจกรรมการศึกษา (ครู) คิดว่าตนเองชอบอะไร ต้องการสอนอะไร ต้องการให้ผู้เรียนเป็นอะไร ดังนั้น ครูจึงต้องร่วมกับนักเรียนในการเขียนแผนการสอน

5. การจัดการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้หลักสูตรท้องถิ่น ครูและผู้เรียนร่วมกัน กำหนดระยะเวลาในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกัน และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยยึดวิธีของทฤษฎีเชิงระบบ โดยให้ความสำคัญในการเรียน ลำดับกระบวนการหาความรู้ กระบวนการนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ และกระบวนการแสดงผลของความรู้หรือสามารถประยุกต์ใช้กับชีวิต

6. การประเมินผล

เป็นการประเมินผลการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ผู้เรียนได้เรียนตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยดูจากผลของการนำความรู้ไปปฏิบัติหรือขยายความรู้โดยวิธีต่างๆ

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

นักวิชาการและนักพัฒนาท้องถิ่นหลายท่าน ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

ธวัช ปุณโณทก (2531, หน้า 40) ได้ให้ความหมายว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมา ทั้งทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตนเองหรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบต่อกันมา”

เสน่ห์ จามริก (2532, หน้า 27) ให้ความหมายไว้ว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง กระบวนการทางปัญญาและความคิดเพื่อแสวงหาองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึง กระแสความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจ พฤติกรรม สังคม องค์กร วัฒนธรรม ชุมชน เศรษฐกิจ เทคโนโลยีการผลิตและการพึ่งตนเอง”

รัตนะ บัวสนธ์ (2533, หน้า 69) กล่าวว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคลซึ่งอยู่ในท้องถิ่น โดยสามารถ ดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย บุคคลที่สามารถปรับเปลี่ยนแบบแผนชีวิตนี้เรียกว่า ปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์ท้องถิ่น”

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2536, หน้า 6) อธิบายว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” เป็นสิ่งที่มีขอบเขต กว้างขวาง ลึกซึ้ง หมายถึง คตินิยม ความรู้ ความสันทัด การรู้เท่าทันธรรมชาติของสรรพสิ่งรอบตัว และการเลือกเฟ้นความคิด วิธีการมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างได้ผล เป็นเรื่องของการสั่งสม ประสบการณ์มาหลายชั่วคน”

นิพนธ์ กิณาวงค์ (2537, หน้า 45) กล่าวว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พินความรู้ ความสามารถของบุคคลในอาชีพต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ที่มีในท้องถิ่นซึ่งมีส่วนเสริมสร้างการเรียนรู้ของนักเรียนในชุมชน

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2538, หน้า 248) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน ซึ่งได้เรียนรู้จากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ญาติพี่น้องและผู้มีความรู้ในชุมชน ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับ การดำเนินชีวิต เป็นแนวทางหลักเกณฑ์ วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์กับผู้ลี้ภัยไปแล้วกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกับธรรมชาติ ความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ นี้สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการ สืบทอด มีการปรับปรุง ประยุกต์และเปลี่ยนแปลงจนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสถานการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2536, หน้า 4) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและการดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้พัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น

จากทรรศนะของนักวิชาการสรุปได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ความสามารถของชาวบ้านอันเกิดจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ มีการสั่งสมสืบทอดมาเป็นเวลายาวนาน รวมทั้ง การคิดสร้างระบบความเชื่อที่เป็นผลการใช้สติปัญญาอันชาญฉลาดแก้ปัญหา หรือปรับตัวกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ ทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงปลอดภัย สะดวกสบาย และสงบสุข อาจเป็นความรู้ ความคิดขึ้นเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือของกลุ่มชนให้ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างราบรื่นและเป็นพื้นฐานนำไปสู่แนวทางการพัฒนาท้องถิ่น

4.2 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

นักวิชาการและผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (เสรี พงศ์พิศ, 2529, อ้างถึงใน ปริญา บวรดาพิมพ์และคณะ, 2549) กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านมี 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร ทัศนคติ ศิลปดนตรี และอื่น ๆ

ภูมิปัญญาเหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติและคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติ

ประเวศ วะสี (2536, หน้า 21) ได้กล่าวว่าลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตสังคม และในสภาพแวดล้อมที่ต่างกันและถ่ายทอดสืบต่อกันเป็นวัฒนธรรม ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ ดังนี้

1. ความจำเพาะเกี่ยวกับท้องถิ่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ

2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่มีจากประสบการณ์จริงทั้งในเรื่องของกาย ใจ ชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงส่วนของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตตประโยชน์ โดยสร้างความผูกพันที่ถูกต้องให้คนเคารพธรรมชาติ คนเราถ้าเคารพอะไรย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น มีความเคารพผู้อาวุโส เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2536, หน้า 4) กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญาของมนุษย์ เกิดจากการที่มนุษย์ต้องเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดและดำรงเผ่าพันธุ์ ในขณะที่เดียวกันมนุษย์ก็ต้องสร้างและปรับระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันตลอดเวลา ยิ่งไปกว่านั้นเพราะมนุษย์เป็นเพียงส่วนเล็กมากในธรรมชาติในจักรวาล อันลึกลับไพศาล มนุษย์ถึงจะเก่งอย่างไรก็ใช้จะรู้แจ้งแทงตลอดจนสามารถควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างไว้ได้อำนาจได้ก็หาไม่ มนุษย์จึงสร้างความเชื่อและระบบความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติขึ้นตามความรู้ความเข้าใจและจินตนาการของเผ่าพันธุ์ เพื่ออย่างน้อยก็ให้เกิดดุลยภาพ เกิดความมั่นคงทางใจ เกิดความราบรื่นในชีวิต ทั้งหมดนี้เป็นเพราะมนุษย์ใช้ปัญญาแก้ปัญหา สังสมสืบสานและปรับเปลี่ยนประสบการณ์อย่างไม่หยุดยั้ง สิ่งนี้เองคือภูมิปัญญา สิ่งนี้เองคือแก่นของวัฒนธรรม

จากทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าว สรุปได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาวะแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ เกิด แก่ เจ็บ ตายและลักษณะที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นเรื่องของวัตถุและการกระทำเฉพาะด้าน ส่วนลักษณะที่สำคัญที่สำคัญบางประการของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ มีวัฒนธรรมเป็นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มีบูรณาการสูง มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่งและเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

4.3 ขอบเขตของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาชาวบ้าน มีขอบข่ายที่กว้างขวางครอบคลุมวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่ง เอกวิทย์ ณ ถลาง (2536, หน้า 6) ได้กล่าวถึงเรื่องภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นสรุปได้ว่า ในปี พ.ศ. 2534 มีผู้ทรงคุณวุฒิหลายสาขาร่วมมือกันทำการวิจัยเรื่อง “ความคิดและภูมิปัญญาไทย” เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายเป็นส่วนหนึ่งของการเฉลิมฉลองเพื่อเกิดพระเกียรติเนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงมีพระชนมายุครบ 36 พรรษา ซึ่งในการดำเนินการวิจัยเรื่องความคิดและภูมิปัญญาไทยนี้ ได้มีการมอบหมายและแบ่งงานออกเป็น 7 โครงการ ดังนี้

1. ความคิดและภูมิปัญญาไทยด้านความคิดความเชื่อ
2. ความคิดและภูมิปัญญาไทยด้านความเป็นอยู่
3. ความคิดและภูมิปัญญาไทยด้านการทำมาหากิน
4. ความคิดและภูมิปัญญาไทยด้านการศึกษา
5. ความคิดและภูมิปัญญาไทยด้านการเมืองและการปกครอง
6. ความคิดและภูมิปัญญาไทยด้านการดูแลสุขภาพอนามัย
7. ความคิดและภูมิปัญญาไทยด้านดุริยางศิลป์และนาฏศิลป์

จากทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าวจะเห็นว่า ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน มีหลายด้านแต่ละด้านมีความสอดคล้องกัน ซึ่งให้เห็นว่าภูมิปัญญาในแต่ละด้านมีความสำคัญและมีความสัมพันธ์ต่อการดำรงชีวิตประจำวันของคนไทยทั้งสิ้น

4.4 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น อันจะส่งผลถึงการพัฒนาประเทศชาติโดยรวม มีนักวิชาการหลายท่านได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

ประเวศ วะสี (2536, หน้า 31-34) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านสรุปได้ว่า สังคมที่เด่นชัดไม่ว่าสังคมใดหรือชุมชนใดก็ตาม เมื่อเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่มาจนยาวนานจักต้องมีภูมิปัญญาของตัวเองไม่เช่นนั้นก็อยู่ไม่ได้ การพัฒนาประเทศที่ผ่านมามองในด้านความคิดและความรู้แล้วรัฐบาลกับเอกชนไม่ค่อยให้ความสำคัญในภูมิปัญญาชาวบ้านหรือความรู้งดงามของสังคมไทย ด้วยความไม่เข้าใจอาจเห็นว่าภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่คร่ำครึ ต้องพัฒนาให้ทันสมัยตามแบบยุโรป เมื่อผ่านการต่อเนื่องเป็นเวลานาน ผลที่ตามมาอาจพูดได้ว่าชนบทไทยถูกทำลายย่อยยับ เกิดสภาพล้มละลายทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ก่อผลกระทบถึงครอบครัวเนื่องจากความสมดุลของชีวิตเท่าที่เคยเป็นอยู่มาก่อนถูกทำลายลง

สามารถ จันทร์สุริย์ (2533, หน้า 150-152) กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญเพราะทำให้ชาวบ้านดำรงชีพอยู่ได้ พึ่งพาตนเองได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมด้วยความคิดความสามารถของชาวบ้านเอง ในสภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นรากฐานของวัฒนธรรมชุมชน การพัฒนาใด ๆ ก็ตาม จึงควรคำนึงถึงความรู้ ความสามารถของชาวบ้าน ให้มีความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนา จึงทำให้การพัฒนาสอดคล้องกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนนั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสม

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2534, หน้า 88-89) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเนื่องจากวัฒนธรรมเป็นความเจริญงอกงามของชุมชน การพัฒนาเป็นการทำให้ดีขึ้น เจริญงอกงามขึ้น ดังนั้นการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมกับการพัฒนาจึงต้องใช้ปัญญาค้นหาสิ่งที่มีอยู่แล้วฟื้นฟู ประยุกต์และสร้างสรรค์สิ่งใหม่บนรากฐานเท่าที่ค้นพบนั้นซึ่งภูมิปัญญาเป็นรากฐานของการพัฒนา

วิชัย ต้นศิริ (2536, หน้า 5) อธิบายถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า มนุษย์จัดระบบการเรียนรู้ของสมาชิกในสังคมโดยวิธีการต่าง ๆ กันด้วยสติปัญญาอันล้ำเลิศของมนุษย์ สังคมในยุคต่าง ๆ ได้สร้างขนบธรรมเนียมประเพณีแนวประพฤติปฏิบัติวิถีชีวิตและทักษะการหาเลี้ยงชีพตลอดจนความเชื่อถือทางศาสนาเพื่อสั่งสอนเยาวชน เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมของแต่ละสังคม กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมสมัยก่อนแทรกซึมอยู่กับวิถีชีวิตประจำวัน และสอดแทรกอย่างจริงจังในพิธีการต่าง ๆ

อเนก นาคะบุตร (2536, หน้า 83) กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีต่อการพัฒนาท้องถิ่นว่า การพัฒนาท้องถิ่นที่อาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ประกอบจะมีลักษณะดังนี้

1. มีความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำและเป็นทางเลือกที่เหมาะสมต่อสภาวะท้องถิ่นและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบ

2. ความรู้ ภูมิปัญญาและระบบคุณค่าต่าง ๆ ได้รับการประยุกต์ (Reproduction) และสืบสานอย่างต่อเนื่อง โดยสมาชิกของชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้หลายรูปหลายลักษณะผ่านทางประเพณี พิธีกรรม ตัวบุคคลและการปฏิบัติซ้ำ มีการเลือกสรรและผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามาจากภายนอก ผู้นำปัญญาชนชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้าน เครือข่ายของกลุ่มบุคคลและองค์กรชุมชน ในรูปต่าง ๆ คือ สถาบันสำคัญของกระบวนการปฏิบัติ ซึ่งมีบทบาทในการพัฒนาการพิทักษ์ปกป้องชุมชนและขยายแนวร่วมในการพัฒนาชุมชน

กล้า สมตระกูล (2536, หน้า 67) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า ในอดีตและปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้ในระบบโรงเรียนพบว่า การเรียนการสอนโดยครูหรือนักวิชาการที่ศึกษาภาคทฤษฎีมีมาก แต่มีประสบการณ์ภาคปฏิบัติไม่มากนักมักประสบความล้มเหลวในการสอน ในขณะที่ผู้ที่มีประสบการณ์ลึกเฉพาะเรื่องสามารถถ่ายทอดและนำความรู้ไปปฏิบัติได้ดี เช่น ผู้เลี้ยงหมู เลี้ยงปลาตก ปลูกผัก ทอผ้า จักสาน บุคคลผู้มึลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” นอกจากนี้การให้วิทยากรชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชาวบ้านเป็นความเหมาะสมที่สุดประการหนึ่ง

ประเวศ วะสี (2536, หน้า 21) กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า “ชนเหล่าใดที่ดำรงความเป็นกลุ่มหรือชนชาติหรือประเทศมาเป็นเวลานานต้องมีภูมิปัญญาของกลุ่มหรือของชนชาติหรือของประเทศ อันอาจเรียกรวม ๆ กันว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) คนปัญญาอ่อนดำรงชีวิตด้วยตนเองไม่ได้ฉันใดสังคมที่ไม่มีปัญญา ก็ไม่สามารถอยู่รอดได้ด้วยตนเอง ฉะนั้น สังคมที่อยู่ได้ด้วยตนเองเป็นเวลานานจะต้องมีภูมิปัญญาของตนเอง”

จากทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าวจะเห็นว่า ส่วนใหญ่ต่างมีความเห็นสอดคล้องต้องกันว่าภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เป็นรากฐานของการพัฒนาชุมชนและเป็นรากฐานของวัฒนธรรม โดยสะท้อนออกมาในรูปของชนบประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ภาษา วรรณกรรม ศิลปกรรม ดนตรี การละเล่นพื้นบ้านและวิทยาการต่าง ๆ นอกจากนี้ภูมิปัญญาชาวบ้านยังมีความสำคัญต่อประเทศชาติ เพราะชุมชนหรือสังคมหรือประเทศชาติถ้าไม่มีภูมิปัญญา ก็ไม่สามารถอยู่รอดได้ด้วยตนเอง ดังนั้นการพัฒนาจึงต้องคำนึงถึงภูมิปัญญาแห่งชาติและภูมิปัญญาชาวบ้าน

4.5 กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การสร้างสรรคและสังสมภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีการพัฒนามายาวนาน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (เอกวิทย์ ณ ถลาง ,2536, อ้างอิงในปริญญา บรรดาพิมพ์ และคณะ, 2549) ได้ศึกษาวิเคราะห์และประมวลเอาลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้านหรือคนธรรมดาสามัญ จนก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญาไว้อย่างมากมายว่ากระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์มีดังนี้

1. การลองผิดลองถูก ในบรรพกาลมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการ “ลองผิดลองถูก” ในการหาอาหาร การต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย ต่อสู้แย่งชิงสิ่งของที่อยู่ระหว่างมนุษย์ด้วยกันและเผชิญโชคด้วยการเสี่ยงต่าง ๆ เมื่อประสบความสำเร็จถึงชีวิตดับหรือบาดเจ็บ แต่ถ้าสำเร็จก็ได้อาหารได้สิ่งของพันอันตรราย เป็นต้น จากประสบการณ์ของการลองผิดลองถูก มนุษย์ก็สะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อไปให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นาน ๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติก็กลายเป็นจารีตธรรมเนียมหรือข้อห้ามใน “วัฒนธรรม” ของกลุ่มคนนั้น ๆ ไป กาลเวลาล่วงเลยไปมนุษย์อาจล้มเหตุผลที่มาของข้อธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น จึงจะอยู่รอดปลอดภัยหรือแก้ไขป้องกันปัญหาได้ ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจริง บ่อยครั้งภูมิปัญญาเหล่านั้นใช้การต่อไปไม่ได้เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนแปลง สถานการณ์เปลี่ยนแปลง มนุษย์ก็ต้องใช้ปัญญาขบคิดแก้ไขปัญหาเอาใหม่ ต้องเสี่ยงชีวิตกันใหม่ ต่อเมื่อได้เรียนรู้ว่าคิดอย่างไรทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาก็จะจดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ต่อไป ถ้าล้มเหลวก็จะจดจำเป็นข้อห้ามด้วยการสังสมประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์ก็สังสมปัญญาในการดำรงชีพไว้มากขึ้นและมีความเสี่ยงน้อยลง

2. ลงมือกระทำจริง มนุษย์เรียนรู้ด้วยการ “ลงมือกระทำจริง” ในสถานการณ์แวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง การปลูกพืช การสร้างบ้านและการต่อสู้กับภัยอันตราย เป็นต้น ในกรณีชาวบ้านในประเทศไทยจะเห็นได้ว่า ชาวภาคเหนือ : เรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำหว่านเขาแล้วค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มแม่น้ำเดียวกัน ชาวอีสาน : เรียนรู้ที่จะแสวงหาแหล่งดินดำน้ำชุ่มเป็นที่ทำกินหรือขุดสระไว้เป็นบริเวณรอบเทวสถานเพื่อเลี้ยงชุมชน ชาวภาคกลางเรียนรู้ที่จะอยู่กับภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลด ด้วยการปลูกเรือนใต้ถุนสูง เดินทางด้วยเรือ และทำนาทำไร่ให้สอดคล้องกับฤดูกาล ส่วนชาวใต้ : ก็เรียนรู้ที่จะพึ่งพากันระหว่างคนอยู่ต่างถิ่นต่างทำเลกันในเขตเชิงเขา ลุ่มน้ำและชายทะเลด้วยการผูกไมตรีและแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างพื้นที่ การเรียนรู้และ

สะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริงแล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปได้กลายเป็นธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

3. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการ “สาธิตวิธีการและสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral Tradition) “ ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิตและการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (Literary Tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านไทยทุกภูมิภาคจะนิยมแบบสาธิตวิธีการ และสอนเป็นวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปวิทยาที่มีความซับซ้อนลึกซึ้งซึ่งจะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ หรือผูกเป็นวรรณกรรม คำสอน คำดัดเตือน ภาษิต คู่มือ ตำนานและนิทาน เป็นต้น สุดท้ายจะเห็นว่าสะดวกและสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน การถ่ายทอดทั้งโดยวาจาและลายลักษณ์หรือการสาธิตก็ไม่มีอะไรตายตัว แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามเหตุและปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม บางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้ก็อาจถดถอยหรือสูญหายได้

4. พิธีกรรม การเรียนรู้โดย “พิธีกรรม” กล่าวในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนมีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัวเป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรม จรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวัง โดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผลแต่ใช้ศรัทธาความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเป็นการสร้างความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญาความรู้รอบรู้อยู่เบื้องหลัง พิธีกรรมก็ไม่มีภาระเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังนี้พิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่าง ๆ เป็นต้น จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ร่วมในพิธีและมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอันมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วยพิธีกรรม จึงมิใช่เรื่องเหลวไหลหรือมง่ายแต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ คุณค่าและแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่งและให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่นั่นเอง เพราะมนุษย์ก็ยังคงเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์ถ่ายเดียว

5. ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิลปะและวัตรปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญา

ที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติและความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอน อันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่งของสถาบัน ศาสนา จึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่า สำหรับพุทธศาสนาในชั้น ปฐมัตถ์ก็มีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งปวงสำหรับบุคคล ผู้ประพฤติปฏิบัติ ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอม บ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญาและ อุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีอิทธิพลต่อ ชีวิตของคนที่น่าถือศาสนานั้น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการ ชัดเกล้าทางสังคม (Socialization) ด้วย อย่างไรก็ตามสถาบันศาสนาอ่อนกำลังลงมากในปัจจุบัน และมีที่ท่าว่าจะอ่อนลงไปอีกในอนาคต เพราะเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกหลายประการ วิธีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการทางจิตวิญญาณกับวิธีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับวัตถุนิยม และบริโภคนิยมเดินทางสวนกันและขัดแย้งกันอย่างน่ากลัวอันตรายยิ่งนัก เมื่อเป็นเช่นนี้ จุดมุ่งหมายของกระบวนการเรียนรู้ก็เดินสวนทางกันไปด้วย

6. แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกินรวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนบ้างขัดแย้งบ้างแต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย กว้างขวางทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมจึงมีพลวัต โดดเผนกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลก ภายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อมและอีกส่วนหนึ่งมุ่งมั่นไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีการ กระจายเครือข่ายและการขยายตัวของการเรียนรู้ที่กว้างขวางหลากหลายมากอย่างไม่เคยปรากฏมา ก่อนสังคมไทยจึงกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีทางเลือก (Options) ให้แสวงหามากมายไม่รู้ จบและมีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ที่มีภูมิปัญญาทั้งเก่าใหม่ให้พิจารณาอย่างอเนกอนันต์

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) ในการแก้ปัญหาทั้งทาง สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติ ที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ต้องกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการ เรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคง ทางจิตใจในหมู่คนที่มีอาชีพที่ต้องเสี่ยง โดยการบูชาเจ้าแม่กวนอิม เสด็จพ่อ ร.5 พระพรหม และ การทรงเจ้าเข้าผีอันมีอยู่ดาษดื่นเพื่อขอลาผลหรือแก้วิกฤตการณ์ในชีวิต หรือรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพรและการรักษาทางใจจากหมอเมืองและพระสงฆ์

และการไปให้หมอดูทำนายทายทักโชชะตาในยามมีทุกข์ขาดความมั่นใจในตัวเอง เป็นต้น ตัวอย่างดังกล่าวนี้ ไม่เกี่ยวกับการประเมินค่าว่า ผิดถูกหรือดีชั่วแต่อย่างใด หากแต่เป็น ปรัชญาการณที่เห็นได้โดยทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิกฤตการณ์ความสลับซับซ้อนทางสังคมยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมาและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งที่ได้ผลและไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

8. ครูพักลักจำ ก็เป็นกระบวนการเรียนรู้วิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิมและจะยังมีอยู่ต่อไป วิธี “ครูพักลักจำ” เป็นการเรียนรู้ทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบอย่างที่เรา สังเกตอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้ดูเผิน ๆ เป็นเสมือนการ ลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันหาสื่อความในทางชั่วร้ายไม่หาก เป็นวิธีการธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่นในชีวิตของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ ไม่มากก็น้อยและถ้ายอมรับนับถือว่า วิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งว่าไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูงมีความเป็น ธรรมชาติในนิสัยมนุษย์และเป็นทางหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพก็จะเป็นการส่งเสริม กระบวนการเรียนรู้ที่มีผลดีอีกทางหนึ่งได้ โดยนัยดังกล่าวนี้ ครูพักลักจำเป็นคนละเรื่องกับการขโมย ลิขสิทธิ์ทางปัญญา

สรุปได้ว่า ระบบและกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่หลากหลายดังที่กล่าวมานี้เป็นการเรียนรู้ ที่ต่างจากการเรียนรู้ในรูปของโรงเรียนที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ของ ชุมชนในทุกภูมิภาคของสังคมไทยที่เป็นแหล่งบ่มเพาะภูมิปัญญามาช้านานนั้น แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กับการเรียนรู้ในรูปสถาบัน

4.6 วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา เป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันซึ่งมีนักวิชาการ ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านได้ดังนี้

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2531, หน้า 63-70) กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน อีสาน สรุปได้ดังนี้ การถ่ายโยงความรู้ของชาวอีสานเพื่อสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งมายังคนอีกรุ่นหนึ่งนั้น ขึ้นอยู่กับวิธีการและกลุ่มเป้าหมายอย่างเช่น วิธีการถ่ายโยงความรู้แก่เด็กจะแตกต่างจากผู้ใหญ่ คือ วิธีการถ่ายโยงความรู้แก่เด็กต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน ดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่า นิทาน การลองทำได้แก่ ปริศนาคำทาย โดยเลือกถ้อยคำที่ให้ภาพพจน์ คำเปรียบเทียบทำให้ชวน คลั่งจ้อง ให้เสียงและจังหวะเพื่อดึงดูดใจและจดจำได้ง่าย ส่วนการเล่านิทานเป็นการถ่ายโยง ความรู้โดยอาศัยความสนุกสนานจากตัวละครในเรื่องและวิธีการเล่าที่น่าสนใจ ต้องเป็นเรื่องสั้น ๆ เนื้อหาสร้างเสริมนิสัย และบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ส่วนใหญ่มุ่งเน้น จริยธรรมคือสิ่งที่ควรทำ และไม่ควรถ้า ส่วนวิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ มีหลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่า พิธีสู่ขวัญ

พิธีทางพุทธศาสนา พิธีกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต การประกอบอาชีพตลอดจนวิธีการอ่านหนังสือและวิธีแสดงมหรสพ การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยวิธีการบอกเล่าในวัยนี้จะมีสารประโยชน์ทั้งด้านการเพิ่มพูนความรู้จากการฟังและเป็นการรวมกลุ่มกันทางสังคม เพื่อทำงานร่วมกันหรือช่วยเหลือกัน ผู้เล่าคือผู้อาวุโสหรือผู้มีความรอบรู้ ซึ่งโอกาสในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ได้แก่ พิธีงานศพ ชาวบ้านจะไปชุมนุมที่บ้านคนตายเพื่อช่วยเจ้าภาพทำงานและเป็นเพื่อนงานศพ ตอนกลางคืนจะมีการละเล่นพื้นบ้าน เช่น การเล่นเสื่อกินหมู การเล่านิทานโดยอ่านจากหนังสือผูกหรือใบลานเจ้าภาพจะเลือกหม้ออ่านที่มีน้ำเสียงดีทำให้สนุกสนานเพลิดเพลิน ทั้งยังสอดแทรกจริยธรรมคำสอนด้วย ต่อมามีมหรสพสมัยใหม่ การอ่านหนังสือจึงลดบทบาทไป พิธีอยู่ไฟหลังคลอดบุตร มีการนำนิทานมาอ่านสู่กันฟังเพื่อให้กำลังใจและให้ความเพลิดเพลินแก่แม่ลูกอ่อนและเพื่อนบ้านที่มาเยี่ยมฟัง เมื่อการแพทย์สมัยใหม่เข้ามามีบทบาทประเพณีอยู่ไฟจึงค่อย ๆ เลิกไป ประเพณีทางพระพุทธศาสนา เช่น การเข้าพรรษา การทำบุญผ้าป่า การทำบุญจตุลินและการทำบุญมหาชาติ นับเป็นโอกาสพิเศษที่ชาวบ้านต่างมาชุมนุมกันฟังเทศน์ฟังธรรม พระสงฆ์จะนิยมนำนิทานชาดกมาเทศน์ นำคำสุภาสิตสอนใจมาอบรมปมนิสัยอุบาสกอุบาสิกา คติธรรมเหล่านี้แสดงถึงภูมิปัญญาของผู้เทศน์ เรื่องราวที่นำมาเทศน์นอกจากนิทานและกระทู้ธรรมแล้วยังเน้นเรื่องแนวปฏิบัติระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ คติการเวียนว่ายตายเกิด ความเชื่อเรื่อง บาป บุญ กรรม นรก สวรรค์และวาสนา ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและโลกทัศน์ของผู้ฟัง พิธีสู่ขวัญ เป็นการกระทำที่เชื่อมโยงจิตสำนึกและสร้างจิตสำนึกอันดีงามต่อตนเองและสิ่งที่ให้คุณ เช่น พิธีสู่ขวัญข้าวเป็นการกระทำที่สร้างเอกภาพระหว่างสิ่งสำคัญสามประการคือ คติความเชื่อเรื่องขวัญ คุณค่าของข้าวและวิธีทำนา สาระสำคัญคือ ขวัญข้าวมีคุณค่าเลี้ยงชีวิต เลี้ยงโลกและเลี้ยงศาสนา พิธีกรรมช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ คือพิธีกรรมในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น การเปลี่ยนวัย การเปลี่ยนสถานภาพ เปลี่ยนที่อยู่อาศัยหรือการเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวอีสานมีแนวปฏิบัติเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเริ่มต้นใหม่โดยเพิ่มกำลังใจและให้หลักการดำเนินชีวิต เช่น พิธีสู่ขวัญ บ่าวสาว พิธีบายศรีสู่ขวัญ บ่าวสาวจะเตรียมความพร้อมในเรื่องนี้ โดยความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีและการรับรู้ของชุมชนเป็นสิ่งเตือนใจให้ความสำคัญกับผิวดอกบดอบครอบครว นอกจากนี้คำสู่ขวัญยังชี้นำหลักการวางตนในฐานะสามีภรรยาและหลักการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเครือญาติ มหรสพที่เป็นมรดกอีสานสามารถแสดงภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบต่อมาจนถือเป็นสมบัติของสังคมแสดงภูมิปัญญาของปัจเจกชนได้คือ การลำและการเล่นหนังประโมทัย การลำ เป็นการขับลำนำตามทำนองท้องถิ่น การลำมีหลายประเภท แต่คำกลอนจะเป็นสื่อแสดงภูมิปัญญาอีสานได้เด่นชัด เพราะเป็นการร้องโต้ตอบระหว่างหมอลำชายหญิง เรื่องที่นำมาร้องมีทั้งกลอนเกี่ยวพาราสี กลอนความรู้ด้าน

ประวัติศาสตร์ วัทธิ ธรรมนิยมท้องถิ่น หลักคำสอนทางพุทธศาสนา การเมืองการปกครองและงานอาชีพ หนังสือประโมทัย เป็นมหรสพที่ชาวอีสานนำมาจากการเล่นหนังตะลุงของภาคใต้ ตามรูปแบบเดิมนิยมเล่นเรื่องรามเกียรติ์ แต่หนังสือประโมทัยจะแสดงภูมิปัญญาด้านการประยุกต์วัฒนธรรมท้องถิ่นอื่นให้สอดคล้องกับรสนิยมแบบอีสาน คือนิยมเล่นเรื่องสินชัย ซึ่งเป็นวรรณกรรมเอกที่แพร่หลายในอีสาน บางแห่งเรียกกลีเกลาวหรือลำเพลินอันประยุกต์จากดนตรีลูกทุ่งแต่เป็นลูกทุ่งแบบอีสานซึ่งมีอิทธิพลของหมอลำแทรกอยู่มาก และการจารหนังสือหรือเขียนหนังสือในใบลานก็เป็นวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่จำกัดเฉพาะกลุ่มราชสำนักและกลุ่มบวชเรียน ตัวอักษรที่เขียนคืออักษรธรรมและไทยน้อย จุดมุ่งหมายที่เขียนเพื่อตราเป็นประกาศหรือกำหนดเป็นกฎหมายยึดบ้านครองเมืองให้ข้าราชการและไพร่บ้านพลเมืองยึดถือ แต่ละหมู่บ้านจึงมีหนังสือใบลาน อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้ที่วัด คณะผู้อาวุโสใช้ตรวจสอบในการปกครองลูกบ้าน หนังสือใบลานอีกส่วนหนึ่งเป็นการบันทึกนิทานธรรม นิทานพื้นบ้าน ตำนาย ตำนายหมอดู หลักคำสอนและประเพณีต่าง ๆ มีข้อที่ควรพินิจคือหนังสือเหล่านี้ชาวบ้านถือว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าเป็นพุทธวจนะหลายเรื่องเกิดขึ้นในชุมชนแต่แอบอ้างว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นกุศโลบาย ใช้ศรัทธาซึ่งทำให้เกิดการเชื่อถือยอมรับจนเกิดเป็นคติ นิยมเก็บหนังสือผูกหรือใบลานนี้ไว้บนหิ้ง แล้วกราบบูชา บางแห่งบดเป็นยารักษาโรคหรือเป็นผงวิเศษสำหรับบรรจุไว้ในองค์พระพุทธรูป เมื่อจัดการศึกษาใหม่แบบตะวันตกคุณค่าของหนังสือผูกก็ลดลง

สามารถ จันทรสุริย์ (2533, หน้า 150 -152) กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ว่า ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอด ย่อมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อผีสารต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน ซึ่งจำแนกได้ 2 ประเภท ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ตัวซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมถ่ายทอดต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) และการเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้วและเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง

หรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นต้น ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะมีขั้นตอนและคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้ง รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ได้มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด นอกจากนี้วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะออกมาในรูปของการบันเทิงที่สอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหาหรือคำร้องของการบันเทิง เช่น ในคำร้องลิเก ลำตัดของภาคกลาง โนราห์ หนึ่งตะลุงของภาคใต้ หนึ่งตะลุงของภาคอีสาน (หนึ่งประโมทัย) กลอนลำ คำผญา คำสอของอีสานและคำขอของภาคเหนือ เป็นต้น คำร้องเหล่านี้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น คติธรรมคำสอนของศาสนา การเมือง การปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่าง ๆ ซึ่งถ้าจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอดีตตามรูปแบบใหญ่ ๆ อาจแบ่งได้ 2 แบบ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษรกับแบบเป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษรได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนแบบเป็นลายลักษณ์อักษรนั้นในอดีตส่วนใหญ่ใช้จารหรือเขียนใส่ใบลานหรือสมุดข่อยที่ชาวใต้เรียก บุตดำ บุตขาว เพื่อให้สนใจได้ศึกษาเล่าเรียนสืบต่อมาได้วิธีหนึ่ง ส่วนในปัจจุบันในยุคที่การสื่อสารมวลชน การคมนาคม เทคโนโลยีความเจริญก้าวหน้าทันสมัยและรวดเร็วก็มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านทางสื่อมวลชนทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์และอื่น ๆ จนทำให้เกิดการเลือกสารรับหรือไม่รับ การถ่ายทอดมีรูปแบบที่หลากหลายสะดวกต่อผู้บริโภคมากยิ่งขึ้น

จากคำกล่าวของนักวิชาการแสดงให้เห็นว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านจะคำนึงถึงวัยของเด็กและผู้ใหญ่ซึ่งมีความสนใจและประสบการณ์ต่างกัน ดังนั้นวิธีการถ่ายทอดจึงต้องใช้วิธีการต่างกันด้วย

4. 7 แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น

หน่วยงานของชาติหลายฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชนได้เห็นความสำคัญในการศึกษาค้นคว้าการส่งเสริมและเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีนักวิชาการหลายท่านได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

ธวัช ปุณโณทก (2531, หน้า 167 – 168) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ดังนี้

1. การปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน

1.1 ควรเพิ่มเนื้อหาวิชาศิลปวัฒนธรรมในหลักสูตรประถมศึกษาจนถึง

ระดับอุดมศึกษา เช่น ภาษาถิ่น อักษรถิ่น วรรณกรรมท้องถิ่น ประเพณีพื้นบ้านไทยและศิลปะพื้นบ้าน เป็นต้น เนื้อหาในระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาควรมีระดับที่ง่ายลงไป เช่น นิทาน

พื้นบ้าน ช่างฝีมือพื้นบ้าน การปรับปรุงตำราเรื่องท้องถิ่นของเรา โดยกล่าวถึงความสำคัญ
ของปฐมนิยสถาน บุคคลตัวอย่างของท้องถิ่นและแหล่งทางด้านประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น เป็นต้น

1.2 กิจกรรมเสริมหลักสูตรระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ให้เน้นงานประเพณี
ท้องถิ่นตามเทศกาล เช่น งานบุญต่าง ๆ และงานปอยต่าง ๆ เป็นต้น

1.3 วิชาขับร้อง ดนตรี นาฏศิลป์ ให้เน้นการเล่นท้องถิ่นด้วย เช่น เพลงพื้นบ้าน
หมอลำ หนังตะลุงและโนราห์ เป็นต้น

1.4 วิชาศิลปะ ให้เน้นวิชาหัตถกรรมพื้นบ้าน

2. การวิจัย สถาบันศึกษาควรจะเป็นผู้นำทางปัญญาของสังคม โดยการเอาแหล่งทุน
สนับสนุนการวิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างจริงจัง นำเนื้อหาสาระที่ได้จากการวิจัยมาเผยแพร่
และให้นักเรียนได้เรียนรู้

3. ให้ความรู้แก่ครูอาจารย์เรื่องการใช้เอกสารท้องถิ่น สถาบันการศึกษา
ระดับอุดมศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน ควรส่งเสริมให้ครูอาจารย์มีศักยภาพในการอ่านเอกสาร
พื้นบ้านและใช้เอกสารพื้นบ้านได้อย่างดีในสาขาวิทยาการต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ วรรณกรรม
ภาษา ศิลปะและสังคมวิทยา เป็นต้น โดยมีวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

3.1 เชิญผู้รู้ท้องถิ่นมาบรรยายระยะสั้นแก่บุคลากร

3.2 จัดอบรมสัมมนาแนวทางการใช้เอกสารท้องถิ่น

3.3 สัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างอาจารย์สาขาเดียวกันกับมหาวิทยาลัยอื่น

4. จัดตั้งศูนย์เอกสารและข้อมูลพื้นบ้าน โดยดำเนินการดังนี้

4.1 รวบรวมเอกสารลายมือ

4.2 แลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างศูนย์เอกสาร

4.3 มีการเยี่ยมศูนย์เอกสารและข้อมูลซึ่งกันและกันอยู่เสมอ

ประเวศ วะสี (2533, หน้า 31-34) ให้ทรรศนะเกี่ยวกับการศึกษาค้นคว้าพื้นฟูและ
ส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ว่า ควรมีขั้นตอนสรุปได้ดังนี้

1. ต้องมีความเข้าใจถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็นเรื่องสำคัญ มีคุณค่าและสะสมกัน
มานานเป็นเรื่องที่ผสมผสานทุกสิ่งทุกอย่าง เชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกันและเป็นเรื่องที่ทอดทิ้ง
ไม่ได้ ต้องไปพัฒนาอย่างสนใจ ให้ความเคารพนับถือ เวลากระทำการใดต้องเชื่อมโยงเข้ากับสิ่งอื่น
เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและประเทศชาติ

2. ศึกษาจากชาวบ้านให้มากที่สุดว่า เขาทำอะไรเป็น อะไรเก่ง มีอะไรอยู่บ้างแล้ว
เก็บข้อมูลไว้ไม่ใช่เข้าไปสอนชาวบ้านอย่างเดียว

3. ต้องเอาข้อมูลมาหาความหมาย เพื่อจัดระบบขึ้นใหม่เพราะข้อมูลที่ได้อาจ สะปะสะปะจำเป็นต้องเอามาศึกษาวิจัยทุติยภูมิ (Secondary Research) คือเอาข้อมูลที่มี อยู่แล้วมาหาความหมายแล้วเอาภูมิปัญญาอื่นเข้ามาเชื่อมโยงกันออกมาในลักษณะที่ช่วยให้ ชาวบ้านนำไปพัฒนาเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น

4. การจัดศึกษาอบรมชาวบ้าน ควรมีหลายรูปแบบบนหลักการเคารพชาวบ้าน พยายามเข้าถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้ศิลปวิทยาของชาวบ้าน ซึ่งไม่เหมือนกับที่สอนในโรงเรียน ชาวบ้านอาจถ่ายทอดความรู้ไปพร้อมกับการปฏิบัติ เช่น ถ่ายทอดกันที่โคนต้นไม้ขณะกำลัง เลี้ยงปลา เป็นต้น

สามารถ จันทรสุริย์ (2536, หน้า 157 -159) ได้เสนอแนวคิดว่าคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติเกี่ยวกับแนวทางการศึกษาและเผยแพร่ภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ดังนี้

1. การทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยการเยี่ยมเยียนศึกษาดูงาน พบปะ สันทนาการกับปราชญ์ชาวบ้านที่มีผลงานน่าชื่นชม นอกจากนี้ควรไปร่วมกิจกรรมของชุมชนที่ปราชญ์ ชาวบ้านจัดขึ้นซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาอย่างมีส่วนร่วม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง สำหรับเป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่ร่วมวางแผนดำเนินการส่งเสริมพัฒนา พื้นฟูและสืบทอดเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านต่อไป

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยประสานกับจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดและศูนย์วัฒนธรรมอำเภอทุกแห่ง เพื่อขอความร่วมมือเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญา ชาวบ้าน ที่มีอยู่หลากหลายตามหมู่บ้านทั่วประเทศอย่างจริงจัง มีการสืบค้นสอบถาม ขอความ ร่วมมือจากชาวบ้านเพื่อให้ได้ข้อมูลวิเคราะห์ จัดระบบและจัดทำในรูปของสื่อ เอกสารหรือหนังสือ เผยแพร่อื่น ๆ สำหรับการศึกษาส่งเสริมเผยแพร่ ค้นคว้าวิจัยในระดับลึกต่อไป

3. การศึกษา ค้นคว้า วิจัย โดยส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยเรื่องภูมิปัญญา ชาวบ้าน เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ในรากเหง้าพื้นเพของภูมิปัญญาในแต่ละด้านในแต่ละท้องถิ่น อย่างแท้จริงทั้งนี้โดยเน้นให้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นพิเศษ

4. การส่งเสริม เผยแพร่ โดยรวบรวมองค์ความรู้ที่เหมาะสมแล้วนำมาจัดทำสื่อ เพื่อทำการเผยแพร่ทางสื่อมวลชนทุกสาขาตามโอกาสอันเหมาะสมโดยมีเป้าหมายเผยแพร่ ในประเทศ เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านนำความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านั้นไปสืบทอดปรับปรุง ให้สมสมัย ส่วนการเผยแพร่ไปสู่ต่างประเทศเพื่อแสดงให้เห็นศักดิ์ศรีอันดีงามของปราชญ์ชาวบ้านไทย และเกียรติภูมิของชาติไทยเป็นสำคัญ

5. การสนับสนุนคืนภูมิปัญญาให้แก่ชาวบ้าน โดยยอมรับให้ความมีภูมิปัญญาของชาวบ้านไม่ถูกดูแคลนว่าโง่เขลา ยอมรับในศักยภาพของชาวบ้านให้เป็นตัวของตัวเอง โดยยกย่องให้กำลังใจในผลงาน เป็นการเสริมแรงให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นว่า มีความสามารถในการช่วยตนเองได้เหมือนอดีต

6. การประสานแผนเพื่อสร้างเครือข่ายการดำเนินการ โดยการประสานงานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยมีการร่วมมือกันศึกษาหาข้อมูลด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน และสร้างเครือข่ายให้มีการเชื่อมโยง สืบทอด ปรับปรุง ร่วมผนึกกำลังกันแบ่งงานกันทำตามศักยภาพของปราชญ์แต่ละท้องถิ่นแต่ละด้าน โดยหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

จากแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดทั้งแนวทางการศึกษาและเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นย่อมเป็นแนวทางที่นำไปสู่ประโยชน์อันสูงสุดแก่ประชาชนและชาวบ้านทั้งหมดหากหน่วยงานหรือบุคคลฝ่ายต่าง ๆ ให้ความร่วมมือกันปฏิบัติตามแนวคิดดังกล่าว

5. การออกแบบผลิตภัณฑ์

นักวิชาการต่างๆ มักจะมีคำจำกัดความของศิลปะแขนงนี้ต่างกันอยู่บ้าง ขึ้นอยู่กับภูมิหลังของการศึกษา ประสบการณ์ โลกทัศน์ และความสนใจของแต่ละบุคคล ซึ่งจะพบได้ในตำราการออกแบบต่างๆ ดังนี้

อารี สุทธิพันธ์ (2524, หน้า 8) การออกแบบคือ การรู้จักวางแผนเพื่อจะได้ลงมือกระทำตามที่ต้องการและรู้จักเลือกวัสดุ วิธีการ เพื่อทำตามที่ต้องการนั้น โดยให้สอดคล้องกับลักษณะรูปแบบ และคุณลักษณะของวัสดุ แต่ละชนิดตามความสร้างสรรค์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2526, หน้า 886) การออกแบบคือลักษณะที่เคลื่อนจากอาการภายในมาสู่ภายนอก หรือจากที่ปิดบังให้เปิดเผย ให้ปรากฏขึ้นหรือแปลว่าแบบฉบับ แผน ตัวอย่าง ตำรา รูป

วิรุณ ตั้งเจริญ (2526, หน้า 19) การออกแบบคือการวางแผนสร้างสรรค์รูปแบบ โดยวางแผนจัดส่วนประกอบของการออกแบบ ให้สัมพันธ์กับประโยชน์ใช้สอย วัสดุ และการผลิตสิ่งของที่ต้องการจากการออกแบบนั้นๆ

วินัย โสมดี (2527, หน้า 4) ให้ความหมายว่า การออกแบบคือการวางแผนแนวทางหรือเสนอรูปแบบที่สามารถมองเห็นอันเนื่องมาจากแนวความคิด

การออกแบบแบ่งออกเป็น 3 ข้อหลักๆ ดังนี้

1. ความสวยงาม เป็นสิ่งแรกที่เราได้สัมผัสก่อน คนเราแต่ละคน มีการรับรู้เรื่องความสวยงาม ความพอใจ ใน 2 เรื่องนี้ไม่เท่ากัน จึงเป็นสิ่งที่ถกเถียงกันอย่างมาก และไม่มีเกณฑ์ในการตัดสินใดๆ เป็นตัวเลขที่กำหนดชัดเจน ดังนั้นงานที่เราได้มีการจัดองค์ประกอบที่เหมาะสมนั้นก็มองว่าสวยงามได้เหมือนกัน

2. ประโยชน์ใช้สอยที่ดี เป็นเรื่องสำคัญมากในการออกแบบทุกประเภท เช่น ถ้าเป็นการออกแบบสิ่งของ เช่น แก้ว ไซฟา จะต้องออกแบบมาให้นั่งสบาย ถ้าเป็นงานกราฟิก เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ ตัวหนังสือจะต้องหนา อ่านง่าย เข้าใจง่าย ดังนั้นจึงเรียกว่า เป็นงานออกแบบที่ให้ประโยชน์ใช้สอยได้ดี

3. แนวความคิดในการออกแบบที่ดี เป็นหนทางความคิดที่ทำให้งานออกแบบตอบสนองต่อความรู้สึกพอใจ ชื่นชม บางคนอาจให้ความสำคัญมากหรือน้อย หรือไม่ให้ความสำคัญเลยก็ได้ ดังนั้นในการออกแบบโดยใช้แนวความคิดที่ดี อาจมีคุณค่ามากขึ้นก็ได้ ผลงานออกแบบจะเกิดขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิตประจำวัน ให้มีความสะดวกสบายมากขึ้น หรือเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ทางกายภาพหรือเพื่อพัฒนาวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้มีคุณภาพสูงขึ้นกว่าเดิม

พอสรุปได้ว่า การออกแบบคือการวางแผนหรือการเสนอแนะแนวความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่มีความหมาย มีระเบียบแบบแผนตลอดทั้งวางโครงสร้างเพื่อการปฏิบัติงาน ในเรื่องประโยชน์ใช้สอยและความงามเป็นอย่างดี แบ่งได้เป็น 3 ข้อหลักคือ ความสวยงาม ประโยชน์ใช้สอย แนวความคิดในการออกแบบ

5.1 การออกแบบผลิตภัณฑ์

การออกแบบผลิตภัณฑ์ หมายถึง ศิลปหัตถกรรมที่สร้างขึ้นด้วยกรรมวิธีทางด้านหัตถกรรม โดยวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับหน้าที่ใช้สอย ความต้องการของตลาด เพื่อจะได้ทำผลิตภัณฑ์ได้ตรงตามความต้องการของตลาดหรือผู้ใช้

5.1.1 ข้อความคำนึงในการออกแบบผลิตภัณฑ์

1. หน้าที่ใช้สอย คือ การออกแบบผลิตภัณฑ์ให้ตรงตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค
2. ความปลอดภัย การออกแบบต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้บริโภค สิ่งที่น่ามาใช้ในการทำผลิตภัณฑ์ต้องไม่ทำให้เกิดสารพิษแก่ร่างกาย
3. ความแข็งแรง หมายถึง ความแข็งแรงของผลิตภัณฑ์ ควรเลือกให้เหมาะสมกับโครงสร้าง ให้มีความแข็งแรงทนทานและคำนึงถึงความปลอดภัย

4. ความสะดวกในการใช้ คือ ต้องคำนึงถึงการใช้งานและขีดจำกัดของผู้อุปโภคบริโภค โดยคำนึงถึงด้านสุขภาพเป็นหลัก
5. ความประณีตสวยงาม คือ ต้องออกแบบผลิตภัณฑ์ให้มีรูปร่างสวยงาม สี สัน น่านำใช้ ชวนให้น่าซื้อ
6. ราคาพอสมควร นักออกแบบต้องรู้จักเลือกวัสดุให้ถูกต้องรวมทั้งกรรมวิธีการผลิตที่เหมาะสมในผลิตภัณฑ์นั้นๆ และการจำหน่ายในราคาพอประมาณไม่สูงเกินไป และไม่ต่ำถึงกับขาดทุน
7. วัสดุการออกแบบ ควรเลือกวัสดุให้เหมาะสมกับงาน ว่าผลิตภัณฑ์นั้นใช้ในโอกาสใด สถานที่ใด และเวลาใด
8. กรรมวิธีการผลิต เมื่อทำการออกแบบผลิตภัณฑ์แล้วสามารถผลิตได้สะดวก รวดเร็วและประหยัดค่าวัสดุ แรงงาน และค่าใช้จ่ายอื่นๆ
9. การขนส่ง นักออกแบบต้องคำนึงถึงแรงงาน หีบห่อ และค่าใช้จ่ายอื่นๆ

5.2 การสร้างแบบผลิตภัณฑ์

การสร้างแบบ เป็นขั้นตอนต่อเนื่องจากการออกแบบเพื่อกำหนดรูปแบบผลิตภัณฑ์ให้สนองความต้องการของผู้บริโภคและจะได้มากขึ้นแค่นั้น ผู้สร้างแบบจึงจำเป็นต้องศึกษาข้อมูล ความต้องการของตลาด การสร้างแบบต้องคำนึงถึง การใช้ หรือการเลือกวัสดุที่มีอยู่ตลอดถึงความปลอดภัยของผู้นำไปใช้ การสร้างแบบควรเป็นไปตามลักษณะการออกแบบผลิตภัณฑ์ตามที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งจะส่งผลให้ผลิตภัณฑ์นั้นมีคุณค่า

6. การออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าใยกล้วย (สัมฤทธิ์ สีนุญเรือน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2550)

การทำผ้าใยกล้วยและการออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าใยกล้วย ได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ปีการศึกษา 2550 โรงเรียนบ้านคลองสมบุญรณ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครสวรรค์ เขต 2 โดยเรียนรู้เนื้อหาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของผ้าใยกล้วย การเตรียมเส้นใย การทอผ้าใยกล้วย การออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าใยกล้วย เป็นสิ่งของเครื่องใช้ประเภทอื่น เช่น หมวก โคมไฟ กระเป๋า กล่องกระดาษทิชชู จัดการเรียนรู้โดยให้นักเรียนศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น นำนักเรียนไปเรียนรู้ภายในท้องถิ่น และเชิญวิทยากรท้องถิ่น มาให้ความรู้ในโรงเรียน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในระดับ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มุ่งเพื่อฝึกทักษะ การปฏิบัติงาน ฝึกฝนความชำนาญ เพื่อให้ นักเรียน เรียนรู้ตามกระบวนการจัดการเรียนรู้

ผลที่ได้รับนักเรียนมีทักษะการปฏิบัติงานที่ดี ผลงานประณีตสวยงาม ส่งผลให้นักเรียนเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในผลงานและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง

การทำผ้าใยกล้วย

วัสดุอุปกรณ์ในการทำเส้นใยกล้วย

1. ต้นกล้วย
2. เข็มเย็บผ้า
3. มีด
4. ครีมนวด
5. โຕ้ะ

วัสดุอุปกรณ์ในการทอผ้าใยกล้วย

1. กี่
2. ฟืม
3. เขานูก
4. ไม้สำหรับนั่งเวลาทอผ้า
5. คานแขวน
6. ด้ายยืน
7. ไม้แกนม้วนด้ายยืน
8. ผ้าที่ทอแล้วม้วนไว้ที่ไม้
9. ผัง
10. ไม้เหยียบสำหรับดึงเส้นด้ายให้ขึ้นลง

วิธีการเตรียมเส้นใยกล้วย

ขั้นตอนที่ 1 คัดเลือกต้นกล้วยแล้วตัดให้ความยาวประมาณ 1 เมตร

ขั้นตอนที่ 2 แยกกาบกล้วยที่ซ้อนกันเป็นชั้นๆ ออกจากกัน

ขั้นตอนที่ 3 ตัดเป็นเส้นความกว้างประมาณ 2 นิ้ว นำกาบกล้วยวางบนโຕ้ะแล้วขูดให้

เหลือแต่ผิวด้านนอก

ขั้นตอนที่ 4 ฉีกหรือนำเข็มที่เตรียมไว้กีดให้เป็นเส้นเล็กๆ

ขั้นตอนที่ 5 นำผิวด้านนอกของกาบกล้วยที่ทำเป็นเส้นเล็กๆ ในขั้นตอนที่ 4 แช่ในครีมนวด

เป็นเวลา 1 คืน เพื่อให้เกิดความนิ่ม

ขั้นตอนที่ 6 หลังจากแช่ในครีมนวดเป็นเวลา 1 คืน แล้วให้นำไปตากให้แห้งก็จะได้เส้นใยกล้วยที่จะนำไปทอ

วิธีการทอผ้าใยกล้วย (คำปุณ อ่อนตาแสง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2550)

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมเส้นใย

หลังจากการปั่นใส่หลอดเรียบร้อยแล้วก็จะนำด้ายเหล่านั้นไปใส่เครื่องเดินด้าย ซึ่งมีราวสำหรับบรรจุหลอดเส้นด้าย ลงแคร่สำหรับเดินด้ายต่อไป เมื่อเดินเส้นด้ายเสร็จแล้วก็จะปลดเอาด้ายออกมาจากแคร่และขมวดให้เป็น ลูกโซ่เพื่อป้องกันมิให้เส้นด้ายฟุ้ง นำเก็บสำหรับหวีต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 การหวีด้าย

การหวีด้ายคือการแผ่เส้นจากลักษณะที่เป็นกำ อยู่ให้กระจายออกเป็นแผ่นเรียบเสมอกัน แล้วม้วนเก็บเข้าแกนของกงพันสำหรับตั้งบนกี่ต่อไป จากนั้นจะต้องเอาปลายด้านหนึ่งของกำเส้นใยเข้ากับพันหวี ซึ่งมีพันหวีและส่วนกว้างเท่ากับความต้องการแล้วผูกเข้ากับแกนของกงพันม้วนด้าย ในการหวีด้ายจำเป็นที่จะต้องใช้ผู้ปฏิบัติ 2 คน คนหนึ่งม้วนกงพัน อีกคนหนึ่งใช้พันหวี หวีด้ายให้เรียบและสม่ำเสมอ และนำไปซึ่งบนกี่สำหรับเก็บตะกอกต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 การทอ

เมื่อซึ่งด้ายเข้ากับกี่เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็นำเส้นใยกล้วยที่เตรียมไว้มาสอดในแนวขวาง การสอดก็ต้องสอดสลับกลับไปกลับมามีอยู่เสมอ เวลาสอด 1 ครั้ง ก็ต้องเหยียบ 1 ครั้ง และใช้ฟืมกระทบจัดให้เข้ากันเพื่อคัดเส้นด้ายให้แน่นเข้ามีย่นไปไม่ถึงก็ปลดเส้นที่ซึ่งก่อนแล้วม้วนเข้าไปในไม้ม้วนผ้าจนตึงก่อนทำแบบนี้ไปเรื่อย ๆ ต่อไปจนกระทั่งเสร็จจากนั้นก็ตัดผ้าออกจากฟืมพร้อมกัน ให้เหลือผ้าติดไว้ที่เครื่องทอสักหนึ่งคืบเพื่อจะได้ใช้ในการสับหูกต่อไป

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำภูมิปัญญาไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนการสอน มีดังนี้

7.1 งานวิจัยในประเทศ

จารุณี แสงหิม (2546) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้ การงานอาชีพและเทคโนโลยี เรื่องการเพาะเห็ดฟางจากเปลือกมันสำปะหลัง สำหรับนักเรียน ช่วงชั้นที่ 4 พบว่า หลักสูตรที่สร้างขึ้นมีความสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน คะแนนทักษะการปฏิบัติงาน และคะแนนคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในการทำงานผ่านเกณฑ์ที่กำหนดร้อยละ 80 ขึ้นไป และจากการประเมินความพึงพอใจพบว่า กิจกรรมตามหลักสูตรดังกล่าวทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความภาคภูมิใจ เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถนำไปเป็นอาชีพเสริมได้

ประเมิน พันธุ์สดและคณะ (2547) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษากลุ่มสาระการงานอาชีพและเทคโนโลยี พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนหลังเรียนสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดเกินร้อยละ 70 ผลการประเมินทักษะการปฏิบัติงาน และคุณลักษณะในการทำงานอยู่ในระดับมากที่สุด และยังพบว่า ความพึงพอใจของนักเรียน ครู และผู้ปกครองเฉลี่ยโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุดด้วย

ชมกฤษ นานาพร และคณะ (2548) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การทำตะเกียบหุ้มเงิน กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จากการวิจัยพบว่าการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การทำตะเกียบหุ้มเงิน กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้หลักสูตรที่มีองค์ประกอบ คือ สาระสำคัญ จุดประสงค์การเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ สื่อ แหล่งเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล มีความเหมาะสมและมีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) อยู่ระหว่าง 0.60 – 1.00

ผลการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การทำตะเกียบหุ้มเงิน กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด (ร้อยละ 70) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 นักเรียนส่วนใหญ่มีทักษะการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมากที่สุด และนักเรียนมีคุณลักษณะในการทำงานอยู่ในระดับมากที่สุดเช่นกัน การประเมินหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การทำตะเกียบหุ้มเงิน พบว่า ความคิดเห็นของครูและวิทยากรท้องถิ่นที่มีต่อหลักสูตร องค์ประกอบของหลักสูตร มีความเหมาะสม สัมพันธ์เชื่อมโยงและสอดคล้องกัน การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้โดยให้วิทยากรท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ดี และแผนการจัดการเรียนรู้มีความเหมาะสมสอดคล้องกันทั้งในด้านสาระสำคัญ จุดประสงค์การเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ สื่อ แหล่งเรียนรู้ และการวัดผลและประเมินผล ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักสูตรส่วนใหญ่มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก และมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด คือนักเรียนมีความภาคภูมิใจในผลงานของตนเอง คิดว่าการทำตะเกียบหุ้มเงินเป็นงานที่ต้องใช้สมาธิและการฝึกฝน ชอบเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำตะเกียบหุ้มเงิน การทำตะเกียบหุ้มเงินสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ และคิดว่าใบความรู้ ช่วยให้นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำตะเกียบหุ้มเงิน

กุลสตรี วันกิ่ง และคณะ (2549) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรงานใบตอง เพื่อสืบสานวัฒนธรรมบายศรี กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี สำหรับนักเรียนชั้น

ประถมศึกษาปีที่ 6 จากการวิจัยพบว่าได้หลักสูตรที่มีองค์ประกอบครบและได้เอกสารประกอบหลักสูตรได้แก่แผนการจัดการเรียนรู้ซึ่งมีความเหมาะสมและสอดคล้องสัมพันธ์กัน นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าเกณฑ์ร้อยละ 75 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และมีคุณลักษณะในการทำงานอยู่ในระดับดีทุกรายการ ทักษะในการทำงานของนักเรียนภาพรวมอยู่ในระดับดี และการประเมินหลักสูตรโดยภาพรวมนักเรียนมีความพึงพอใจต่อหลักสูตรเป็นอย่างดีอยู่ในระดับมาก

7.2 งานวิจัยต่างประเทศ

Wither, Sarah E. (2000) พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการศึกษาโดยยึดท้องถิ่นเป็นฐาน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายของการวิจัยเพื่อทดสอบโครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น (YVLEI) โดยทดลองกับโรงเรียนจำนวน 5 แห่ง เป็นหลักสูตรที่ยึดท้องถิ่นเป็นฐานโดยเชื่อมโยงระหว่างโรงเรียนกับชุมชนสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมให้กับนักเรียนและเตรียมโอกาสในการพัฒนาชุมชนของนักเรียนต่อไป คำถามการวิจัยคือ (1) ส่วนสัมพันธ์ในการสร้างหลักสูตรกับผลการเรียนที่ได้จากการพัฒนาหลักสูตรคืออะไร (2) อะไรคือประเด็นที่ทำให้เกิดการสร้างเครื่องมือของหลักสูตรที่ใช้ใน 5 โรงเรียน (3) หลักสูตรที่ยึดท้องถิ่นเป็นฐานสัมพันธ์กับทฤษฎีการศึกษาที่ยึดท้องถิ่นอย่างไร และ(4) มีกองทุนอื่นที่สนับสนุนกิจกรรมในการสร้างเครื่องมือของการศึกษาในโรงเรียนหรือไม่

อย่างไรรูปแบบการวิจัย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การศึกษาภาคสนาม เป็นเวลา 7 เดือน โดยการสัมภาษณ์ สังเกต และวิเคราะห์ข้อมูล โครงการศึกษาวิจัยนี้ใช้วิธีการเขียน การสัมมนา และความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนและนักเรียน โดยไม่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกหรือหน่วยงานอื่น ผลการวิจัยพบว่า การมีปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เป็นเครื่องบ่งบอกความเข้มแข็งของสมาชิกในชุมชน และสามารถนำมาใช้เป็นมาตรฐานทางเนื้อหาเพื่อออกแบบกิจกรรมที่ต้องการสำหรับโรงเรียน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร และจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า โรงเรียนส่วนใหญ่จะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นทุกประเภทมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร และการจัดการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับว่าภูมิปัญญาประเภทใดที่น่าสนใจและมีลักษณะเด่นในท้องถิ่น และมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จัดการศึกษาในทุกระดับการศึกษา ซึ่งผลของการนำหลักสูตรท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นไปใช้กับผู้เรียนนั้นนอกจากจะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ และทักษะในการปฏิบัติงานแล้ว ยังส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่า หวงแหนในภูมิปัญญาของตน และยังเห็นแนวทางในการประกอบอาชีพ จะเห็นว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการศึกษานั้นมีความสำคัญมาก ดังนั้น ส่วนราชการต้นสังกัดและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาจึงควรจัด

ให้มีการศึกษาอบรม เพื่อพัฒนาผู้บริหาร ครูผู้สอน ให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนา
หลักสูตรท้องถิ่นการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รูปแบบของการนำภูมิปัญญา
ท้องถิ่นมาใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ การส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ เพื่อให้สามารถ
นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพื่อให้
ผู้เรียนได้มีความรู้ความเข้าใจ เจตคติ ทักษะในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งเมื่อผู้เรียนเรียน
ตามความสนใจ ความถนัดและความต้องการของตนเองจะมีผลทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนให้
เป็นคนที่มีความรู้ดี มีความเก่งในการทำงานและอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ตามเป้าหมายที่
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดไว้